

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

Форма навчання: денна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Вільні економічні зони у світовій економіці: досвід для України»**
(назва теми)

здобувача Дудки Станіслава Олеговича
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к.е.н Доцент Юрченко В.В

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед
екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Столярчук Я.М.

(підпис)

Київ 2025

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 55 сторінок, 5 таблиць, список використаних джерел з 54 найменувань, додатки.

«Вільні економічні зони у світовій економіці: досвід для України»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є вільні економічні зони як інструмент стимулювання економічного розвитку в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти функціонування вільних економічних зон у світовій економіці та особливості їх застосування в умовах економічного розвитку України.

Мета кваліфікаційної бакалаврської – розкрити сутність, класифікаційні різновиди та основні принципи функціонування вільних економічних зон як інституційного інструмента світової економіки, проаналізувати еволюцію, успішні моделі та типові помилки створення й розвитку вільних економічних зон у різних країнах світу, обґрунтувати сучасні методичні підходи й показники для комплексної оцінки ефективності функціонування ВЕЗ, охарактеризувати поточний стан і галузеві особливості українських вільних економічних зон, окресливши їхні здобутки та проблеми, вивчити зарубіжний досвід управління ВЕЗ і визначити, які його елементи можна адаптувати до українських реалій, розробити науково обґрунтовані напрями та інструменти удосконалення українських вільних економічних зон з огляду на виявлені виклики й кращі світові практики.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

- розкрити сутність, види та принципи функціонування вільних економічних зон;
- проаналізувати світовий досвід створення та розвитку вільних економічних зон;
- систематизувати методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування вільних економічних зон;
- охарактеризувати стан та особливості розвитку вільних економічних зон в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід функціонування вільних економічних зон та можливості його адаптації в українських умовах;
- визначити основні напрями удосконалення функціонування вільних економічних зон в Україні;
- провести економічне обґрунтування ефективності запропонованих заходів щодо розвитку вільних економічних зон в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. На основі комплексного аналізу функціонування вільних економічних зон надано оцінку їх сучасного стану в Україні та визначено ключові проблеми розвитку. Розроблено систему заходів щодо удосконалення функціонування вільних економічних зон, яка включає інституційні, інфраструктурні, галузеві та регіональні напрями реформування. Проведено економічне обґрунтування ефективності запропонованих заходів з

розрахунком основних показників економічної ефективності.

Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади при формуванні політики розвитку вільних економічних зон, а також науковцями та практиками при подальших дослідженнях проблем функціонування спеціальних економічних режимів.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської 2025.

Рік захисту роботи 2025.

Ключові слова: вільні економічні зони, спеціальні економічні режими, іноземні інвестиції, економічний розвиток, регіональна політика, інноваційні кластери, експортоорієнтоване виробництво, державно-приватне партнерство, економічна ефективність, конкурентоспроможність.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	8
1.1. Сутність, види та принципи функціонування вільних економічних зон	8
1.2. Світовий досвід створення та розвитку вільних економічних зон.....	14
1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування вільних економічних зон.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ЇХ РОЗВИТКУ	30
2.1. Характеристика стану та особливостей розвитку вільних економічних зон в Україні	30
2.2. Аналіз зарубіжного досвіду функціонування вільних економічних зон та можливості його адаптації в українських умовах.....	36
2.3. Визначення основних напрямів удосконалення функціонування вільних економічних зон в Україні.....	49
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах глобалізації світової економіки та посилення міжнародної конкуренції за залучення інвестицій, технологій та створення нових робочих місць, вільні економічні зони (ВЕЗ) набувають особливого значення як ефективний інструмент економічного розвитку. Актуальність дослідження вільних економічних зон обумовлена необхідністю пошуку нових шляхів інтеграції України у світове господарство та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз сучасного стану проблеми. Теоретичні та практичні аспекти функціонування вільних економічних зон досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити праці Т. Фаррола, Дж. Мадані, П. Дорнбуша, які розглядали ВЕЗ як інструмент стимулювання експорту та залучення прямих іноземних інвестицій. Р. Джойнер та М. Саліба аналізували вплив спеціальних економічних зон на регіональний розвиток. Серед вітчизняних учених питання створення та функціонування ВЕЗ досліджували А. Поручник, Я. Жаліло, О. Шнирков, які розглядали можливості адаптації зарубіжного досвіду для України. Т. Циганкова та В. Рокоча аналізували проблеми правового регулювання діяльності ВЕЗ в Україні.

Метою кваліфікаційної бакалаврської розкрити сутність, класифікаційні різновиди та основні принципи функціонування вільних економічних зон як інституційного інструмента світової економіки, проаналізувати еволюцію, успішні моделі та типові помилки створення й розвитку вільних економічних зон у різних країнах світу, обґрунтувати сучасні методичні підходи й показники для комплексної оцінки ефективності функціонування ВЕЗ, охарактеризувати поточний стан і галузеві особливості українських вільних економічних зон, окресливши їхні здобутки та проблеми, вивчити зарубіжний досвід управління ВЕЗ і визначити, які його елементи можна адаптувати до українських реалій, розробити науково обґрунтовані напрями та інструменти удосконалення українських вільних економічних зон з огляду на виявлені виклики й кращі світові практики.

Об'єктом дослідження є вільні економічні зони як інструмент стимулювання економічного розвитку в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти функціонування вільних економічних зон у світовій економіці та особливості їх застосування в умовах економічного розвитку України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- розкрити сутність, види та принципи функціонування вільних економічних зон;
- проаналізувати світовий досвід створення та розвитку вільних економічних зон;
- систематизувати методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування вільних економічних зон;
- охарактеризувати стан та особливості розвитку вільних економічних зон в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід функціонування вільних економічних зон та можливості його адаптації в українських умовах;
- визначити основні напрями удосконалення функціонування вільних економічних зон в Україні;
- провести економічне обґрунтування ефективності запропонованих заходів щодо розвитку вільних економічних зон в Україні.

Практична та теоретична значущість дослідження. Теоретична значущість роботи полягає у систематизації та узагальненні теоретичних підходів до розуміння сутності та ролі вільних економічних зон у сучасній світовій економіці. Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів органами державної влади при розробці стратегії розвитку ВЕЗ в Україні, а також підприємствами при прийнятті рішень щодо інвестування у проекти в межах вільних економічних зон.

Методи дослідження. У процесі написання роботи використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз та синтез, індукція та дедукція, системний підхід, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, графічний метод.

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі

розглядаються теоретичні основи функціонування вільних економічних зон. Другий розділ присвячений аналізу світового досвіду діяльності ВЕЗ. У третьому

розділі досліджуються особливості розвитку вільних економічних зон в Україні та розробляються рекомендації щодо їх вдосконалення.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сутність, види та принципи функціонування вільних економічних зон

Вільні економічні зони представляють собою один із найбільш ефективних інструментів стимулювання економічного розвитку в умовах глобалізації світового господарства. Формування теоретичних основ функціонування вільних економічних зон відбувалося протягом декількох десятиліть і супроводжувалося активним розвитком міжнародної торгівлі та інвестиційної діяльності. Сучасні процеси глобалізації створюють нові можливості для інтеграції національних економік у світове господарство, що особливо актуально в контексті формування ефективних механізмів залучення іноземних інвестицій [1, 4].

Сутність вільних економічних зон полягає у створенні спеціальних територій з особливим правовим режимом господарської діяльності, який передбачає надання значних пільг та преференцій для резидентів зони. Такі території характеризуються спрощеною системою ведення бізнесу, пільговим оподаткуванням, зменшенням адміністративних бар'єрів та створенням сприятливого інвестиційного клімату. Основною метою створення вільних економічних зон є стимулювання економічного зростання, залучення іноземних інвестицій, розвиток високотехнологічних виробництв, створення нових робочих місць та підвищення експортного потенціалу країни.

З теоретичної точки зору, вільні економічні зони можна розглядати як особливу форму територіальної організації економічної діяльності, яка базується на принципах селективної лібералізації та створення конкурентних переваг для підприємств-резидентів. Економічна теорія розглядає вільні економічні зони як механізм подолання ринкових недосконалостей та стимулювання ефективного розподілу ресурсів в умовах глобальної економіки. Такий підхід дозволяє країнам поступово інтегруватися у світове господарство, тестуючи нові форми економічної політики на обмежених територіях.

Класифікація вільних економічних зон може здійснюватися за різними критеріями, що відображає різноманітність їх форм та функціонального призначення. За функціональним призначенням виділяють торгові зони, промислово-виробничі зони, технологічні парки, фінансові центри, туристично-рекреаційні зони та комплексні зони. Торгові зони орієнтовані переважно на розвиток торговельної діяльності, складського господарства та логістичних послуг. Промислово-виробничі зони створюються для стимулювання розвитку обробної промисловості та експортоорієнтованого виробництва.

Технологічні парки спрямовані на розвиток наукомістких виробництв, інноваційної діяльності та трансферу технологій. Такі зони часто створюються поблизу великих університетських центрів та науково-дослідних інститутів, що забезпечує тісну взаємодію між наукою та виробництвом. Фінансові центри спеціалізуються на наданні фінансових та банківських послуг, залученні міжнародного капіталу та розвитку фінансових інновацій.

За географічним розташуванням вільні економічні зони можуть бути прикордонними, приморськими територіями або територіями великих міст чи спеціально виділеними районами. Прикордонні зони користуються перевагами географічного положення для розвитку транскордонної торгівлі та співробітництва. Приморські зони орієнтовані на розвиток портової інфраструктури, судноплавства та пов'язаних з ними видів діяльності. Зони у великих містах використовують переваги розвиненої інфраструктури, кваліфікованої робочої сили та близькості до основних споживчих ринків.

За рівнем спеціалізації виділяють спеціалізовані та багатофункціональні вільні економічні зони. Спеціалізовані зони орієнтовані на розвиток конкретних галузей економіки або видів діяльності, що дозволяє створити кластерні ефекти та синергію між підприємствами однієї галузі. Багатофункціональні зони об'єднують різні види економічної діяльності, що забезпечує більшу стійкість до зовнішніх шоків та диверсифікацію ризиків.

Принципи функціонування вільних економічних зон базуються на створенні особливих умов ведення бізнесу, які суттєво відрізняються від

загальнонаціонального режиму. Основним принципом є селективна лібералізація, яка передбачає надання значних пільг та преференцій резидентам зони при збереженні загального регулятивного режиму в країні. Це дозволяє поступово тестувати нові форми економічної політики та оцінювати їх ефективність перед можливим поширенням на всю територію країни.

Принцип територіальної локалізації передбачає чітке визначення географічних меж зони та створення відповідної інфраструктури для ведення бізнесу. Це включає розвиток транспортної інфраструктури, комунікацій, енергетичних мереж, а також створення спеціальних органів управління зоною. Такий підхід дозволяє концентрувати ресурси та забезпечувати ефективне управління розвитком території.

Принцип пільгового режиму оподаткування є одним із ключових стимулів для резидентів вільних економічних зон. Він може включати зниження ставок податків, надання податкових канікул, спрощення податкового адміністрування та звільнення від окремих видів податків. Ефективність такого принципу залежить від збалансованості між наданими пільгами та очікуваними економічними результатами.

Принцип спрощення адміністративних процедур передбачає мінімізацію бюрократичних бар'єрів та створення ефективної системи "єдиного вікна" для резидентів зони. Це включає спрощення процедур реєстрації підприємств, отримання дозволів та ліцензій, а також створення ефективних механізмів взаємодії з органами державної влади. Такий підхід значно знижує трансакційні витрати та підвищує привабливість зони для інвесторів.

Принцип залучення іноземних інвестицій передбачає створення сприятливих умов для діяльності іноземних компаній та захист їх інвестицій. Це включає гарантії репатріації прибутків, захист від націоналізації, забезпечення конвертованості валюти та створення прозорої правової системи. Ефективна реалізація цього принципу сприяє формуванню позитивного інвестиційного іміджу країни на міжнародній арені [24, 27].

Вільні економічні зони це відносно новий економічний інструмент динаміку розвитку якого можна побачити нижче.

Рисунок 1.1 динаміка зростання ВЕЗ у світі

Рік	Кількість ВЕЗ у світі*
1975	79
1986	176
1995	500
1997	845
2002	3 000
2006	3 500
2014	4 300
2018	≈5 400
2019	«майже 5 400»
2022	≈7 000
2023	«понад 12 000»**

Джерело: [43]

Динаміка зростання вільних економічних зон чітко демонструє стійкий глобальний тренд: від менш ніж сотні зон у середині 1970-х до понад десяти тисяч на початок 2020-х. Постійне розширення географії та функціональної різноманітності ВЕЗ свідчить, що вони перетворилися на ключовий інструмент сучасної економічної політики. Через пільгові податкові режими, спрощене адміністрування, інфраструктурні «пакети» й тісну інтеграцію з глобальними ланцюгами доданої вартості ВЕЗ забезпечують швидке залучення капіталу, стимулюють технологічні трансфери та сприяють диверсифікації національних економік. У світі, де конкуренція за інвестора, ринки та таланти постійно зростає, саме спеціалізовані економічні зони дають країнам можливість прискорити промислову модернізацію, підвищити експортний потенціал і зміцнити позиції у

міжнародному поділі праці. Україні, яка прагне інноваційного розвитку та глибшої інтеграції в глобальні виробничі мережі, використання цього інструменту є не просто бажаним, а стратегічно необхідним.

Для того щоб краще зрозуміти специфіку існування та поширення вільних економічних зон і відмінності їхньої ролі в різних частинах світу, доцільно проаналізувати їх кількісний розподіл за макрорегіонами. Наведена нижче узагальнена статистика демонструє, у яких регіонах цей інструмент найбільш поширений, де він використовується переважно для залучення виробничих інвестицій, а де — здебільшого як митно-логістичний чи інноваційний механізм підтримки вже розвиненої економіки.

Рисунок 1.1 Розподіл вільних економічних зон за регіонами світу

регіон	Кількість ВЕЗ у регіоні
Азійсько-Тихоокеанський регіон	≈ 4 000
Латинська Америка та Карибський басейн	≈ 500
Африка	237
Європа (ЄС)	62
Північна Америка (США)	≈ 250

Джерело: [52]

Азійсько-Тихоокеанський регіон впевнено очолює світовий рейтинг за кількістю вільних економічних зон: тут розміщено понад чотири тисячі кластерів, тобто більш як дві третини всіх діючих ВЕЗ на планеті. Провідну позицію Азії забезпечила стратегія експортно-орієнтованої індустріалізації, коли уряди Китаю, Південної Кореї, Сінгапуру, Малайзії, Індонезії чи В'єтнаму зробили спеціальні зони центрами залучення транснаціонального капіталу. З моменту запуску перших китайських ВЕЗ у 1979 році ефект сніжної кулі лише наростає: кожна провінція відкривала власні майданчики, а у світі поширювалися виробничі ланцюги China + 1, що стимулювало сусідні країни швидко копіювати модель. Вирішальну роль відіграли демографія та відносно низька вартість праці: густонаселені держави

регіону змогли поєднати дешевий ресурс робочої сили з інфраструктурними «пакетами» у межах зон.

Інші регіони розвивалися помітно повільніше. У Латинській Америці й Карибському басейні, де працює майже пів тисячі зон, масштаб ринку праці та інфраструктурні витрати не дають змоги досягнути азійських масштабів. Африка за останнє десятиліття прискорилося, проте обмеження в енергетичній та транспортній мережі, а також політична нестабільність стримують ширше розгортання. У Євросоюзі нараховується лише кілька десятків вільних зон, оскільки розвинені економіки використовують їх переважно як митно-логістичні осередки, а не інструмент індустріалізації. У США діє понад дві сотні ВЕЗ, але кожна з них виконує вузьку складсько-митну функцію без значних податкових канікул.

Нині близько 90 % усіх вільних економічних зон містяться саме в країнах, що розвиваються. Це не випадковість, а наслідок їхньої ролі в експортно-орієнтованій індустріалізації: молоді економіки використовують ВЕЗ як прискорювач залучення прямих іноземних інвестицій, створення робочих місць і швидкого підключення до глобальних виробничих ланцюгів. У цих країнах зони пропонують те, чого бракує решті території: передбачувану правову пільгову оболонку, сучасну інфраструктуру й мінімум бюрократії, тому вони перетворюються на «острівці конкурентоспроможності» всередині економіки, де інвестор може швидко розгорнути виробництво й експортувати продукцію. Тож, можна зробити висновок, що вільні економічні зони здебільшого є інструментом країн, що розвиваються залучати інвестиції з розвинених країн, а отже вивчення цього питання є особливо актуальним для України – країни що розвивається.

1.2. Світовий досвід створення та розвитку вільних економічних зон

Світовий досвід створення та функціонування вільних економічних зон демонструє різноманітність підходів до їх організації та управління, що відображає специфіку національних економік та стратегічні цілі розвитку окремих країн. Історично перші форми вільних економічних зон з'явилися ще в античні часи, однак сучасна концепція почала формуватися в середині XX століття в умовах активізації міжнародної торгівлі та глобалізаційних процесів. Досвід різних країн свідчить про те, що успішність функціонування вільних економічних зон значною мірою залежить від якості інституційного середовища, ефективності державного управління та відповідності обраної моделі національним особливостям економічного розвитку.

Азійський досвід створення вільних економічних зон є яскравим свідченням того, як цілеспрямована державна політика у поєднанні з ринковими механізмами може швидко перетворити регіони на глобальні центри виробництва, торгівлі та інновацій.

У Китаї перші спеціальні економічні зони — Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу та Сямень — були засновані в 1979 році як експериментальні майданчики для лібералізації зовнішньоекономічної діяльності у рамках соціалістичної економіки. Протягом наступних чотирьох десятиліть ці зони неодноразово реорганізовувалися й розширювалися: площа Шеньчжєня зросла з 327 км² до понад 2 000 км², а щорічний обсяг експорту перевищив 300 млрд дол. Спочатку акцент робився на залученні трудомістких текстильних і електронних виробництв, але вже до початку 2000-х сюди привабили світових лідерів ІТ-галузі, фінансових послуг і біотехнологій. Інтенсивне інвестування в сучасну портову, транспортну й енергетичну інфраструктуру, а також розвиток технопарків і центрів підготовки кадрів зробили китайські зони вільної торгівлі класичним прикладом державного сприяння інноваціям [53].

Південна Корея взяла курс на створення вільних економічних зон у 1990-х роках, прагнучи диверсифікувати економіку поза межами традиційних галузей важкої промисловості. Так, інчхонська ВЕЗ, заснована у 2003 році на площі 124 км² біля міжнародного аеропорту, залучила понад 1 500 іноземних підприємств, зокрема в галузях авіаційних технологій, біофармацевтики та логістики. Акцент на інтеграції науково-дослідних інститутів та університетів створив умови для тісної взаємодії академії й бізнесу: у спеціальних кластерах розташовані R&D-центри Samsung, LG і Hyundai. Це дало змогу Кореї стати одним із світових лідерів з експорту високотехнологічної продукції.

Сінгапур, маючи обмежені природні ресурси, зробив ставку на роль регіонального фінансового та торгового хабу. У 1960–1980-х роках створено кілька зон, серед яких Jurong Industrial Estate і Changi Business Park. Зараз загальна площа промислових та логістичних зон перевищує 350 км², а порт Сінгапуру щорічно обробляє понад 37 млн TEU контейнерів. Створення сприятливого правового режиму, прозорих норм оподаткування та високого рівня державного управління дозволило притягнути банки світового рівня, провідні IT-компанії й фармацевтичні гіганти. Окрему роль відіграє розвиток «розумних» зон із повною цифровізацією процесів управління та моніторингу довкілля.

В контексті досвіду європейських країн у розвитку ВЕЗ цікаво розглянути кейси Польщі та Ірландії. Досвід Польщі в створенні та розвитку спеціальних економічних зон починається з 1995 року, коли було запущено першу зону в місті Сьветув. Згодом влада створила 14 зон із понад 120 підзонами, розподіленими майже рівномірно по всій країні, щоб уникнути надмірної концентрації інвестицій лише в найбільших агломераціях. Після вступу Польщі до ЄС у 2004 році сталося стрімке пожвавлення: розширилися території зон, посилилися фіскальні пільги, а обсяги залученого іноземного капіталу виросли таким чином, що в 2012 році 81 % інвестицій у ВЕЗ припадало на іноземних інвесторів (лідери – Німеччина, США, Нідерланди). Основними чинниками успіху стали: чітко визначений перелік податкових пільг (звільнення від податку на прибуток, податку на нерухомість, ПДВ у межах інвестиційної угоди), високоякісна інфраструктура з доступом до

автомагістралей і залізниць, а також гнучка система підтримки інвесторів через Польське агентство з інвестицій і торгівлі (PAiIZ), яке забезпечувало консультації на всіх етапах — від вибору майданчика до підтримки після старту виробництва. Крім того, державні програми поетапно розвивали промислові парки, технопарки та освітні центри, що сприяло формуванню кваліфікованої робочої сили й підвищенню конкурентоспроможності зон. Ірландський кейс починається з 1959 року, коли біля аеропорту Шеннон було засновано Shannon Free Zone — першу у світі «сучасну» зону вільної торгівлі. Ініціатива належала директору аеропорту Брендану О'Рігану, який запропонував надати інвесторам 25-річні податкові канікули на експортні прибутки та пільги з ПДВ, щоб компенсувати втрату доходів від транзитного обслуговування літаків. Уже до 1968 року у Шенноні працювало понад 4 000 осіб, а до кінця 1980-х зона залучила такі корпорації, як De Beers, General Electric і Standard Pressed Steel. Важливою складовою успіху стало поєднання виробничих майданчиків із науково-освітніми установами — створення коледжу готельного менеджменту й партнерства з Університетом Лімерика забезпечило безперервний потік висококваліфікованих кадрів. Згодом Shannon Free Zone розширилася, включивши R&D-центри IT і біотехнологій, а також Digital Hub Ireland, що зміцнило мультисекторальний характер зони й дозволило їй стати глобальним кластером інновацій. До 2020 року на території працювало понад 100 компаній і було створено більше 8 000 робочих місць. Цей «шеннонський» досвід надихнув створення ВЕЗ у Китаї та інших країнах завдяки демонстрації ефективності поєднання модерної інфраструктури, податкових стимулів і системного розвитку людського капіталу.

Також, одна з найважливіших країн досвід яких в цьому питанні треба вивчати є ОАЕ. Успіх країни у створенні вільних економічних зон базується на чіткому державному консенсусі щодо диверсифікації економіки за межі нафтогазового сектору, а також на створенні комплексного екосистемного підходу до підтримки бізнесу.

Першою і наймасштабнішою вільною зоною стала Jebel Ali Free Zone (JAFZA), відкрита у 1985 році біля найбільшого у світі штучного порту в Дубаї.

Завдяки розташуванню поруч із портом і аеропортом, JAFZA оперативно обслуговує 150 портів-партнерів та понад 10 500 компаній зі 100+ країн, з яких 30 % - індійські підприємства. Зона сформувала потужну логістичну інфраструктуру (склади, термінали, готові модулі виробничих майданчиків), а в 2007 році інтегрувала всі держпослуги в один «окошко» для бізнесу. JAFZA генерує близько 24 % прямих іноземних інвестицій в Дубай і забезпечує понад 144 000 робочих місць, а щорічний обсяг торгівлі тут перевищує 169 млрд дол. Другим ключовим проєктом став Dubai International Financial Centre (DIFC) — фінансова зона на основі англійського права із власною судовою й регуляторною системою, що запрацювала в 2004 році. DIFC приваблює банківські й страхові компанії, фонди прямих інвестицій і wealth-менеджмент: зараз тут розміщено понад 4 000 фірм, а сировинні та корпоративні доходи звільнені від корпоративного податку (0 % за доходи, що відповідають вимогам UAE Corporate Tax Law) та митних платежів. Створивши спрощену процедуру реєстрації (онлайн-подача документів за 48 годин) і конкурентне правове середовище, DIFC перетворив Дубай на фінансовий хаб між Азією та Європою, де за 2024 рік залучено активи на 1 трлн дол із прогнозом зростання до 1,5 трлн дол до 2028 р. Окрім JAFZA та DIFC, OAE розвивають понад 40 інших спеціалізованих зон (Media City, Internet City, Abu Dhabi Global Market тощо), кожна з яких надає пакети галузевих пільг та інфраструктуру «під ключ». Такий підхід дозволяє залучати як міжнародних корпорацій, так і стартапи, стимулюючи диверсифікацію економіки, розвиток інновацій і технологій під підтримкою влади [45].

Успіх вільних економічних зон зумовлений насамперед послідовною державною стратегією та довгостроковим плануванням, яке передбачає поступове розширення функцій і територій після аналізу перших досягнень. Особливо важливою є наявність стабільного й прозорого законодавства, що гарантує інвесторам захист прав і водночас залишає достатньо гнучкості для оперативних змін. Податкові пільги — від звільнення від прибуткового податку до знижок на імпорتنі мита та ПДВ — виступають потужним стимулом, але вони мають доповнюватися розвиненою транспортною та логістичною інфраструктурою:

морські й авіаційні порти, автостради, залізничні вузли й готові до використання склади або виробничі модулі. Не менш важливою є ефективна адміністративна підтримка — «єдине вікно» або спеціалізовані агентства, які супроводжують інвестора від вибору ділянки до запуску виробництва та подальшого розвитку. Також, аналіз світового досвіду свідчить про важливість адаптації моделей вільних економічних зон до національних особливостей та стратегічних цілей розвитку. Водночас, досвід показує, що створення вільних економічних зон не є універсальним рішенням всіх економічних проблем і потребує комплексного підходу до їх планування та реалізації [4, 8, 25].

Еволюція моделей вільних економічних зон у часі відображає зміни у глобальній економіці, технологічному розвитку та пріоритетах економічної політики. Перше покоління вільних економічних зон, створених у 1960-70х роках, орієнтувалося переважно на простий експорт та використання переваг дешевої робочої сили. Ці зони характеризувалися обмеженими зв'язками з місцевою економікою, низькою доданою вартістю виробництва та фокусом на кількісних показниках зростання.

Друге покоління зон, розвинуте у 1980-90х роках, характеризувалося більшою інтеграцією з національними економіками, розвитком місцевих постачальників та підвищенням технологічного рівня виробництва. Ці зони почали орієнтуватися на розвиток галузевих кластерів, трансфер технологій та підготовку кваліфікованих кадрів. Особливу роль у розвитку другого покоління зон відіграли азіатські "тигри", які продемонстрували можливості використання зон для структурної трансформації економіки.

Третє покоління вільних економічних зон, яке формується у 2000-х роках, характеризується орієнтацією на інноваційну діяльність, розвиток послуг та інтеграцію цифрових технологій. Сучасні зони фокусуються на створенні повних інноваційних екосистем, включаючи дослідні центри, університети, інкубатори та венчурні фонди. Ці зони стають центрами розвитку економіки знань та відіграють ключову роль у формуванні національних інноваційних систем [11, 26].

Четверте покоління зон, яке почало формуватися у 2010-х роках, характеризується інтеграцією принципів сталого розвитку, циркулярної економіки та цифрових технологій четвертої промислової революції. Ці зони орієнтовані на створення "розумних" екосистем, які використовують великі дані, штучний інтелект та інтернет речей для оптимізації всіх процесів. Особливу увагу приділяється екологічній сталості, соціальній відповідальності та інклюзивному зростанню.

П'яте покоління зон, концепція якого формується у 2020-х роках, передбачає повну цифровізацію та віртуалізацію багатьох процесів, інтеграцію з глобальними цифровими платформами та розвиток нових форм віддаленої співпраці. COVID-19 пандемія прискорила розвиток цифрових технологій та змінила підходи до організації виробничих процесів, що вплинуло на концепції майбутніх зон [19, 28].

Галузева спеціалізація вільних економічних зон у світовому досвіді демонструє різноманітні підходи до використання конкурентних переваг та задоволення потреб різних галузей. Автомобільні кластери, створені у Східній Європі, Мексиці та Таїланді, показують важливість близькості до основних ринків збуту, наявності кваліфікованої робочої сили та розвиненої логістичної інфраструктури. Ці кластери характеризуються високим рівнем інтеграції з глобальними виробничими ланцюгами та тісною співпрацею між виробниками автомобілів та постачальниками компонентів.

Фармацевтичні кластери у Ірландії, Індії та Сінгапурі демонструють важливість регулятивного середовища, захисту інтелектуальної власності та доступу до висококваліфікованих кадрів. Ці кластери характеризуються високими інвестиціями у дослідження і розробки, тривалими циклами розробки продукції та значними регулятивними вимогами. Успіх фармацевтичних кластерів залежить від здатності країн забезпечити відповідність міжнародним стандартам якості та створити сприятливе середовище для інновацій.

ІТ-кластери у Бангалорі, Дубліні, Тель-Авіві та інших містах показують можливості використання людського капіталу та цифрової інфраструктури для створення глобально конкурентних галузей. Ці кластери характеризуються

високою мобільністю робочої сили, інтенсивним обміном знаннями та швидкою адаптацією до нових технологій. Розвиток ІТ-кластерів часто стимулює формування стартап-екосистем та венчурного фінансування [2, 15].

Логістичні хаби у Дубаї, Сінгапурі, Роттердамі та інших стратегічно розташованих містах демонструють важливість географічного положення, портової інфраструктури та митного регулювання. Ці хаби характеризуються високою автоматизацією процесів, інтеграцією різних видів транспорту та розвитком додаткових послуг, таких як складування, переробка та фінансування торговельних операцій.

Аграрні кластери у Нідерландах, Новій Зеландії та Ізраїлі показують можливості інтенсивного розвитку сільського господарства через інновації, автоматизацію та біотехнології. Ці кластери характеризуються високою продуктивністю, екологічною стійкістю та орієнтацією на експорт високоякісної продукції. Розвиток аграрних кластерів часто поєднується з науково-дослідною діяльністю у сфері біотехнологій та розробкою нових сортів рослин.

Роль міжнародних організацій у розвитку світового досвіду вільних економічних зон є суттєвою для поширення кращих практик та стандартизації підходів. Світовий банк відіграє важливу роль у фінансуванні проектів розвитку зон у країнах, що розвиваються, та наданні технічної допомоги у їх плануванні та реалізації. Програми Світового банку включають підтримку розвитку інфраструктури, реформування нормативно-правової бази та підготовку кадрів для управління зонами.

ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) розробила комплексні методології планування та управління промисловими парками та зонами, які використовуються країнами по всьому світу. Програми ЮНІДО включають технічну допомогу, навчання персоналу та сприяння міжнародному співробітництву між зонами. Організація також промує концепцію екологічно стійких індустріальних парків та циркулярної економіки [25, 29].

Всесвітня асоціація зон вільної торгівлі (World Free Zones Association) об'єднує понад 1000 зон з більш ніж 100 країн та сприяє обміну досвідом, розвитку

стандартів та лобіюванню інтересів галузі на міжнародному рівні. Асоціація організовує щорічні конференції, публікує дослідження та забезпечує платформу для співпраці між зонами.

Азіатська асоціація спеціальних економічних зон (Asia SEZ Association) фокусується на специфічних потребах азіатського регіону та сприяє розвитку регіональної співпраці у сфері зон. Європейська асоціація промислових парків та інноваційних районів концентрується на розвитку інноваційних екосистем та інтеграції зон у європейські програми регіонального розвитку.

Проте важливо зазначити, що виклики та проблеми у світовому досвіді розвитку вільних економічних зон включають широкий спектр економічних, соціальних, екологічних та управлінських аспектів. Забезпечення збалансованого стимулювання вільних економічних зон вимагає дотримання норм СОТ, щоб уникнути спотворення конкуренції, водночас потрібно гарантувати гідні умови праці та дотримання трудових стандартів, що контролює Міжнародна організація праці. Інтенсифікація промислової діяльності на обмежених територіях зумовлює обов'язкове проведення оцінки впливу на довкілля й впровадження систем екологічного менеджменту. Ефективне управління вимагає прозорості процедур, чіткого розподілу повноважень і професійної підготовки персоналу, а також механізмів державного-приватного партнерства для розподілу фінансових ризиків. У свою чергу цифровізація процесів і кібербезпека залишаються критично важливими факторами, які потребують регулярних інвестицій та оновлення інфраструктури.

Уроки невдач у світовому досвіді розвитку вільних економічних зон є не менш важливими для розуміння факторів успіху, ніж аналіз успішних проєктів. Невдачі в розвитку вільних економічних зон виявляють ті слабкі місця, які успішні кейси часто приховують за блиском інфраструктурних інвестицій та пільгових режимів. Почнемо з досіду Індії. Реалізація моделі Спеціальних економічних зон в Індії розпочалася ще в 1960–70-х роках у формі Експортно-обробних зон, але справжній бум припав на 2005 рік із ухваленням SEZ Act (акту про зони вільної торгівлі). Утім, попри тисячні кількісні показники — до 2014-го року уряд

формально затвердив понад 625 ВЕЗ, — багато з них так і не запрацювали в повному обсязі або взагалі залишилися «мертвими» проектами. Основною перешкодою стала політична складова: вибір ділянок для ВЕЗ часто здійснювався не на підставі економічного потенціалу, а з урахуванням особистих інтересів місцевих посадовців. Місцева влада і бюрократичні корпорації використовували процедуру відбору під «політичні роздачі» землі, що призводило до відкриття зон у малоперспективних або віддалених районах. Як наслідок вкладені кошти й інфраструктурні рішення не відповідали потребам реальних інвесторів.

Крім того, ВЕЗ в Індії були переважно невеликими територіями площею 10–20 га з не вигідним розташуванням, тоді як успішні зони в Китаї сягають десятків тисяч гектарів і стратегічно розташовані в портах та логістичних вузлах. До того ж жорстке трудове законодавство, проблеми з відведенням землі, зatoryжні дозвільні процедури та недостатнє фінансування інфраструктурного розвитку лише поглибили відставання індійських ВЕЗ від міжнародних стандартів.

У підсумку, незважаючи на обіцянки створити близько 3,9 млн робочих місць, до 2014 року в дії опинилися лише 152 зони, у яких фактично було зайнято менше 300 тис. працівників — тобто менш ніж 10 % від прогнозованого рівня. Така розбалансованість між масштабами ухвалених рішень і реальними результатами демонструє ключові уроки для України: потребу в прозорому відборі локацій, адекватному плануванню інфраструктури та довгостроковому управлінні без «політичних» строків каденцій.

Іншим негативним прикладом є проєкт будівництва порту і ВЕЗ у Дауї (південна М'янма). Проєкт стартував у 2008 році, коли уряд М'янми та Таїланду підписали меморандум про наміри з італійсько-таїландською компанією Italian-Thai Development PCL. Йому було надано 75-річну концесію на створення глибоководного порту, промислової зони площею близько 196 км² та супутньої інфраструктури (дороги, залізниця, енергомережі, нафто- й газопроводи). Передбачена вартість першої фази — близько 8,6 млрд дол, що згодом зросла до більш ніж 10 млрд дол. До 2013 року ITD витратила на підготовчі роботи близько 189 млн дол, але так і не змогла залучити необхідне фінансування першої фази

(будівництво доріг, портових причалів та базових комунікацій). У листопаді 2013-го концесію було відкликано, а права розробника перейшли до спільної структури, контрольованої урядами обох країн (по 50 % кожна). Після втручання держав спроби залучити японських інвесторів зазнали невдачі: уряд Японії відмовився входити до проєкту, побоюючись політичних ризиків і правових невизначеностей. Таїландські банки пообіцяли кредитну лінію в 4 млрд дол, але згодом строки та умови фінансування не були дотримані, і роботи залишилися призупиненими. Водночас із фінансовими проблемами виникли серйозні соціальні та екологічні суперечки. Місцеві громади скаржилися на примусові відчуження понад 6 000 акрів землі без адекватної компенсації, а також на порушення прав населення: обмеження доступу до риболовних угідь, забруднення довкілля та відсутність реальних консультацій з мешканцями. Станом на 2025 рік будівництво так і не відновлено: проєкт залишається «замороженим», а М'янма і Таїланд періодично ведуть перемовини про пошук нових партнерів. Дауєцький кейс демонструє, що без чіткої фінансової моделі, прозорого управління й гарантій захисту прав місцевого населення навіть багатомільярдні інфраструктурні ініціативи можуть так і не стати реальністю.

Звичайно існує й багато негативних прикладів провадження вільних економічних зон у розвинених країнах. Одним із найяскравіших прикладів невдалої спроби запустити вільну економічну зону в розвиненій країні є Teesside Enterprise Zone у Великій Британії, відкрита в 1985 році на колишніх промислових майданчиках уздовж гирла річки Тіс. Ідея полягала в тому, щоб залучити інвесторів у регіон, який втратив сотні тисяч робочих місць після занепаду сталеливарної та важкої хімічної промисловості, запропонувавши пільговий податковий режим і дешеву землю. Проте вже за кілька років стало очевидно, що без належної транспортної інфраструктури й готових інженерних мереж підприємства не могли оперативно розгорнути виробництво, а місцева влада стикнулася з бюрократичними перепонами підключення до енергомереж і доріг. Крім того, складна система дозволів і нестійкі правові гарантії підривали довіру інвесторів: кілька компаній після укладання інвестиційних договорів заявили про затримки і

навіть перенесли проекти в сусідні регіони. Лише через десяток років, після додаткових інвестицій у портову й транспортну інфраструктуру — але вже поза межами самої «зони» — почався реальний приплив виробництв. Цей кейс показав, що навіть у країні з розвинутими ринковими інститутами і прозорими законами вільна економічна зона може залишитися порожньою без синхронного будівництва інфраструктури та чіткого механізму підтримки інвесторів [16].

Майбутні тенденції розвитку вільних економічних зон у світі включають подальшу цифровізацію, екологізацію та спеціалізацію на високотехнологічних галузях. Концепція "розумних" зон, які використовують штучний інтелект, інтернет речей та блокчейн-технології для оптимізації всіх процесів, стає все більш популярною. Інтеграція фізичного та цифрового простору через віртуальні та доповнені реальності створює нові можливості для дистанційної співпраці та управління.

Розвиток циркулярної економіки та принципів сталого розвитку стає обов'язковим елементом сучасних зон. Зони майбутнього повинні демонструвати нульові викиди парникових газів, мінімальне споживання ресурсів та максимальну переробку відходів. Інтеграція відновлюваних джерел енергії, "зелених" будівель та екологічно чистих технологій стає стандартом для нових проектів.

Персоналізація послуг та адаптація до індивідуальних потреб резидентів через використання великих даних та машинного навчання дозволяє створювати більш ефективні та привабливі зони. Розвиток мобільних додатків, онлайн-платформ та цифрових сервісів підвищує зручність ведення бізнесу та знижує адміністративні витрати.

Глобалізація управління зонами через створення міжнародних мереж та партнерств дозволяє обмінюватися кращими практиками, спільно використовувати ресурси та координувати розвиток. Формування глобальних ланцюгів зон, які спеціалізуються на різних етапах виробничого процесу, створює нові можливості для оптимізації виробництва та логістики [6, 7, 9, 13, 30].

1.3. Методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування вільних економічних зон

Постійна оцінка ефективності функціонування вільних економічних зон є необхідною умовою їхньої життєздатності та конкурентоспроможності в умовах динамічної світової економіки. Оскільки вільні зони створюються з різними цілями – від залучення капіталу до підвищення експорту та формування високотехнологічних кластерів – лише регулярний моніторинг ключових показників дозволяє виявити відхилення від очікуваних результатів і своєчасно скоригувати стратегію розвитку. Традиційні економічні методи, такі як аналіз «витрати–вигода» та модель «витрати–випуск», дають змогу оцінити прямий вплив інвестицій на ВВП регіону та мультиплікативні ефекти у суміжних галузях.

Оцінювання ефективності функціонування вільних економічних зон є складним методологічним завданням, яке потребує комплексного підходу та використання різноманітних індикаторів та критеріїв. Складність такого оцінювання обумовлена багатоаспектністю впливу вільних економічних зон на національну економіку, різноманітністю цілей їх створення та необхідністю врахування як прямих, так і непрямих ефектів їх функціонування. Сучасні процеси глобалізації та інтеграції національних економік у світове господарство вимагають розвитку нових підходів до оцінки ефективності, які б враховували динамічний характер міжнародних економічних відносин та зростаючу роль інноваційних факторів розвитку.

Методологічний підхід до оцінювання ефективності вільних економічних зон повинен базуватися на системному аналізі, який дозволяє врахувати взаємозв'язки між різними компонентами зони та їх вплив на досягнення поставлених цілей. Системний підхід передбачає розгляд вільної економічної зони як складної соціально-економічної системи, яка взаємодіє з зовнішнім середовищем та має власну внутрішню структуру і динаміку розвитку. Такий підхід дозволяє виявити

синергетичні ефекти та оцінити загальний вплив зони на економічний розвиток регіону та країни в цілому.

Економічні критерії оцінювання ефективності включають широкий спектр показників, які характеризують фінансові результати діяльності резидентів зони, їх внесок у формування валового внутрішнього продукту, експортних надходжень та податкових доходів бюджету. До основних економічних показників належать обсяг залучених інвестицій, обсяг виробленої продукції, експортні надходження, додана вартість, створена в зоні, рентабельність діяльності резидентів та ефективність використання бюджетних коштів на розвиток зони. Ці показники дозволяють оцінити безпосередній економічний ефект від функціонування зони та її внесок у економічне зростання.

Особливу увагу при оцінюванні економічної ефективності слід приділяти аналізу мультиплікативних ефектів, які виникають внаслідок функціонування вільних економічних зон. Мультиплікативні ефекти проявляються у стимулюванні розвитку суміжних галузей, збільшенні попиту на місцеві товари та послуги, розвитку інфраструктури та підвищенні загального рівня економічної активності в регіоні. Оцінка цих ефектів потребує використання спеціальних методів економічного аналізу, включаючи модель "витрати-випуск" та методи оцінки регіонального мультиплікатора.

Фінансові критерії оцінювання включають аналіз співвідношення витрат на створення та підтримку функціонування зони з отриманими результатами. До основних фінансових показників належать чистий приведений дохід, внутрішня норма рентабельності, період окупності інвестицій, співвідношення витрат і вигод. Ці показники дозволяють оцінити фінансову доцільність створення зони та ефективність використання бюджетних коштів. Особливо важливим є врахування тимчасового фактору, оскільки ефекти від функціонування вільних економічних зон можуть проявлятися з певним лагом.

Соціальні критерії оцінювання ефективності відображають вплив вільних економічних зон на соціальний розвиток регіону та добробут населення. До основних соціальних показників належать кількість створених робочих місць,

рівень заробітної плати працівників зони, покращення кваліфікації робочої сили, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення рівня життя населення. Соціальна ефективність є особливо важливою для оцінки довгострокового впливу зони на регіональний розвиток та формування людського капіталу.

Аналіз впливу на ринок праці включає оцінку як кількісних, так і якісних параметрів зайнятості. Кількісні параметри включають загальну кількість створених робочих місць, динаміку зайнятості, рівень безробіття в регіоні та співвідношення між прямою та непрямою зайнятістю. Якісні параметри відображають структуру зайнятості за кваліфікацією, рівень оплати праці, умови праці та можливості професійного розвитку. Особливу увагу слід приділити аналізу впливу зони на розвиток людського капіталу та трансфер знань.

Інноваційні критерії оцінювання набувають особливого значення в умовах переходу до економіки знань та зростаючої ролі інноваційних факторів конкурентоспроможності. До основних інноваційних показників належать обсяг витрат на дослідження і розробки, кількість поданих патентних заявок, частка високотехнологічної продукції у загальному обсязі виробництва, кількість інноваційних підприємств та ефективність трансферу технологій. Ці показники дозволяють оцінити внесок зони у формування національної інноваційної системи та підвищення технологічного рівня економіки.

Екологічні критерії оцінювання відображають вплив діяльності вільних економічних зон на довкілля та сталий розвиток. До основних екологічних показників належать обсяг викидів забруднюючих речовин, ефективність використання природних ресурсів, частка екологічно чистих технологій, витрати на природоохоронні заходи та відповідність діяльності зони принципам сталого розвитку. Екологічна ефективність є особливо важливою в контексті глобальних екологічних викликів та зростаючих вимог до екологічної відповідальності бізнесу [14, 26].

Інституційні критерії оцінювання характеризують якість управління зоною, ефективність регулятивного середовища та рівень розвитку інституційної інфраструктури. До основних інституційних показників належать якість

нормативно-правового забезпечення, ефективність адміністративних процедур, рівень корупції, якість державних послуг та ступінь довіри інвесторів до інституційної системи. Інституційна ефективність є критично важливою для забезпечення довгострокової стійкості розвитку зони та залучення якісних інвестицій.

Методи збору та аналізу даних для оцінювання ефективності включають як кількісні, так і якісні методи досліджень. Кількісні методи базуються на статистичному аналізі офіційних даних, фінансовій звітності резидентів зони та спеціальних обстеженнях. Якісні методи включають експертні опитування, глибинні інтерв'ю з керівниками підприємств-резидентів, представниками органів управління зонами та іншими зацікавленими сторонами. Поєднання кількісних та якісних методів дозволяє отримати більш повну картину ефективності функціонування зони та виявити фактори, які не відображаються в статистичних показниках [9, 20, 22, 26].

Сучасні цифрові технології кардинально трансформують методичні підходи до оцінювання ефективності вільних економічних зон, створюючи можливості для більш точного, оперативного та комплексного аналізу їх функціонування. Впровадження технологій великих даних (Big Data) дозволяє обробляти величезні масиви інформації про діяльність резидентів зон, торговельні потоки, фінансові операції та соціально-економічні показники в режимі реального часу. Алгоритми машинного навчання здатні виявляти складні закономірності та кореляції між різними показниками ефективності, які неможливо було б ідентифікувати традиційними статистичними методами. Використання штучного інтелекту для прогнозного аналізу дозволяє не лише оцінювати поточну ефективність зон, але й передбачати майбутні тенденції розвитку та потенційні ризики [11, 22].

Блокчейн-технології відкривають нові можливості для забезпечення прозорості та достовірності даних про діяльність вільних економічних зон. Створення розподілених реєстрів, що містять інформацію про всі операції резидентів зон, дозволяє забезпечити незмінність та верифікованість даних, що є критично важливим для об'єктивної оцінки ефективності. Смарт-контракти можуть

автоматизувати процеси збору та аналізу показників ефективності, зменшуючи ризики людських помилок та маніпуляцій з даними. Інтеграція блокчейн-платформ з існуючими системами управління зонами створює можливості для створення єдиного цифрового простору моніторингу ефективності [28, 30].

Культурні та інституційні відмінності між країнами можуть впливати на інтерпретацію результатів оцінки ефективності та ускладнювати міжнародні порівняння. Те, що вважається ефективним в одній культурі, може сприйматися по-іншому в іншій. Динамічність глобальної економіки вимагає постійного оновлення методів оцінки для врахування нових трендів, технологій та форм ведення бізнесу [4, 5, 7, 9, 10, 27].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ЇХ РОЗВИТКУ

2.1. Характеристика стану та особливостей розвитку вільних економічних зон в Україні

Розвиток вільних економічних зон в Україні характеризується складною історією становлення, яка відображає загальні тенденції трансформації національної економіки та її інтеграції в систему міжнародних економічних відносин. Формування інституційних основ функціонування вільних економічних зон відбувалося в умовах перехідної економіки, що зумовило специфічні особливості їх розвитку та функціонування. Глобалізаційні процеси та необхідність структурної перебудови економіки створили передумови для використання механізмів вільних економічних зон як інструменту стимулювання економічного зростання та залучення іноземних інвестицій [8, 15].

Законодавче підґрунтя для створення вільних економічних зон в Україні було закладено в 1990-х роках, коли було прийнято відповідні нормативні акти, що регулювали їх створення та функціонування. Перші спроби створення вільних економічних зон були пов'язані з необхідністю стимулювання розвитку депресивних регіонів та залучення іноземних інвестицій у національну економіку. Однак практична реалізація цих ініціатив стикалася з численними інституційними та економічними проблемами, що обмежувало їх ефективність та результативність.

Сучасний стан розвитку вільних економічних зон в Україні характеризується суттєвими інституційними змінами, які відбулися внаслідок реформування законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів. Процес європейської інтеграції вплинув на трансформацію підходів до створення та функціонування вільних економічних зон, що потребувало адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу щодо державної допомоги та справедливої конкуренції. Ці зміни створили нові можливості для

розвитку вільних економічних зон, але водночас поставили додаткові вимоги до їх організації та управління.

Вільні (спеціальні) економічні зони в Україні створюються на підставі постанови Кабінету Міністрів від 24.09.1999 № 1756 «Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон...» й діють відповідно до закону «Про вільні економічні зони». На їхній території встановлюється пільговий податковий і митний режим, спрощуються дозвільні процедури та митне оформлення з метою залучення інвестицій і стимулювання експорту.

Наразі відповідно до чинного законодавства в Україні визначено одинадцять вільних економічних зон: «Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курортотоліс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко» (Одеса), «Порт Крим», «Рені», «Славутич» і «Яворів».

Таблиця 2.1. Перелік вільних економічних зон України та їх коротка характеристика

Назва ВЕЗ	Регіон / місто	Площа, га	Спеціалізація
«Азов»	м. Маріуполь, Донецька обл.	840	Металургія, машинобудування, портова логістика
«Донецьк»	м. Донецьк	600	Вуглевидобуток, машинобудування
«Закарпаття»	Закарпатська обл. (Ужгород – Чоп)	731	Автоскладальне та деревообробне виробництво, логістика
«Інтерпорт Ковель»	м. Ковель, Волинська обл.	52	Залізнично- автомобільний логістичний хаб

Назва ВЕЗ	Регіон / місто	Площа, га	Спеціалізація
«Курортотоліс Трускавець»	м. Трускавець, Львівська обл.	117	Медичний туризм, санаторно- курортні послуги
«Миколаїв»	м. Миколаїв	75	Суднобудування, портові послуги
«Порто-Франко»	Одеський морський порт	32	Контейнерні та перевалочні операції
«Порт Крим»	м. Керч, АР Крим	27	Поромно- залізнична перевалка, каботаж
«Рені»	м. Рені, Одеська обл.	94	Дунайський порт, зернова логістика
«Славутич»	м. Славутич, Київська обл.	470	Легка промисловість, переробка деревини
«Яворів»	Яворівський р-н, Львівська обл.	116 000	Хімічна і дерево- обробна промисловість, логістика

Джерело: [17]

Кожна з них орієнтована на певний профіль: портові перевалки, машинобудування й металургія («Азов», «Миколаїв», «Рені»), транзитні та логістичні послуги («Порт Крим», «Інтерпорт Ковель»), туристично-рекреаційні

проекти («Курортополіс Трускавець»), а також комбіновані індустріальні кластери. За функціональним призначенням вітчизняні зони поділяють на зовнішньоторговельні, комплексні виробничі, науково-технічні й туристично-рекреаційні. Ключовими конкурентними перевагами українських ВЕЗ є наявність виходу до морських портів (Одеса, Рені, Маріуполь), близькість до європейських логістичних коридорів і місцева енергетична база. Проте успішність зон значною мірою залежить від готовності інвестувати в транспортну інфраструктуру, прозорості процедур видачі землі та податкових гарантій, а також від стабільності законодавства та звичайно їхнє існування та ефективність значно ускладнена війною[23, 29].

Однією з найбільш успішних вільних економічних зон в Україні можна назвати «Порто-Франко» в Одесі, що є спеціальною економічною зоною, створеною в межах Карантинного причалу великого морського порту, що діє з 1 січня 2000 року. Мета «Порто-Франко» — сприяти розвитку експорту і транзитного бізнесу шляхом надання резидентам пільгового митно-податкового режиму та спрощених адміністративних процедур. У «Порто-Франко» інвестори знаходять комплекс інфраструктури «під ключ»: сучасні причали, вантажні термінали, залізничні та автотранспортні під'їзди, склади й логістичні майданчики з прямим доступом до морського порту. Вся зона охоплює понад 870 га причальних і складських площ, які можуть одночасно обслуговувати судна Panamax-класу. Серед найбільших резидентів «Порто-Франко» виділяються TIS Group, що вкладала в розвиток терміналів понад 1 млрд дол, створила понад 5 000 робочих місць і виплатила державі понад 360 млн дол податків й зборів, а також DP World, яка у 2020 році придбала 51 % контейнерного терміналу в порту Южний. Крім портових операторів, в зоні працюють логістичні та переробні компанії, а також ІТ-студії, які використовують «Порто-Франко» для розміщення R&D-проектів. Резиденти користуються низкою преференцій: звільненням від митних платежів при ввезенні обладнання й сировини, від ПДВ і акцизів у межах інвестиційних проектів, а також від корпоративного податку на прибуток строком до 10 років за умови мінімальних інвестицій від 1 млн дол (або 5 млн дол за 5-річне звільнення). Додатково діють

пільги з податків на землю та нерухомість, а процедури отримання дозволів і митного оформлення здійснюються через «єдине вікно». Поєднання вигідного розташування на Чорному морі, розвиненої портової інфраструктури й гнучкого податково-митного режиму робить «Порто-Франко» ключовим драйвером економічного зростання та одним із найпривабливіших інвестиційних майданчиків півдня України.

Важливо пам'ятати й про регіональний аспект розвитку вільних економічних зон в Україні, що характеризується значною нерівномірністю та відображає загальні тенденції регіонального економічного розвитку. Найбільший потенціал для розвитку вільних економічних зон мають регіони з розвиненою транспортною інфраструктурою, близькістю до кордонів з країнами Європейського Союзу та наявністю кваліфікованої робочої сили. Західні регіони України мають переваги у вигляді близькості до європейських ринків та розвиненої прикордонної інфраструктури, що створює сприятливі умови для розвитку логістичних та торговельних зон.

Галузева структура вільних економічних зон в Україні відображає специфіку національної економіки та її конкурентні переваги на міжнародних ринках. Традиційно важливими галузями для вільних економічних зон були металургія, машинобудування, хімічна промисловість та агропромисловий комплекс. Однак сучасні тенденції глобального економічного розвитку вимагають диверсифікації галузевої структури зон та розвитку високотехнологічних виробництв, інформаційних технологій та сфери послуг. Розвиток економіки знань та цифрової економіки створює нові можливості для спеціалізації вільних економічних зон на інноваційних видах діяльності [19, 25].

Інфраструктурне забезпечення вільних економічних зон в Україні залишається одним із ключових факторів, що обмежують їх ефективність та привабливість для інвесторів. Стан транспортної, енергетичної, комунікаційної та соціальної інфраструктури значною мірою визначає конкурентоспроможність зон на міжнародному рівні. Модернізація інфраструктури потребує значних інвестицій як з боку держави, так і приватних інвесторів, що створює додаткові виклики в

умовах обмежених бюджетних ресурсів та необхідності залучення зовнішнього фінансування.

Інституційні особливості функціонування вільних економічних зон в Україні характеризуються складною системою управління та регулювання, яка включає різні рівні державної влади та місцевого самоврядування. Ефективність управління зонами залежить від координації дій різних органів влади, якості нормативно-правового забезпечення та професійного рівня управлінського персоналу. Кожна конкретна вільна економічна зона створюється окремим законом або постановою Кабінету Міністрів, які регламентують порядок відведення земельних ділянок, видачі дозвільних документів і механізми координації між центральними та місцевими органами влади. Податкові пільги закріплюються як у Законі про спеціальну (вільну) економічну зону, так і в численних змінах до Податкового та Митного кодексів. Водночас практика застосування цього пакету актів виявила низку системних недоліків. По-перше, законодавча фрагментація — численні спеціальні закони для кожної зони — призводить до нерівномірності пільгових умов і невизначеності для потенційних інвесторів. По-друге, часті зміни податкових і митних норм створюють правову нестабільність, через що бізнес не може планувати довгострокові проекти з достатніми гарантіями. По-третє, адміністративно-координаційні процедури залишаються надмірно громіздкими: від розподілу земельних ділянок до оформлення усіх можливих документів інвестору доводиться звертатися до різних органів влади без чітко виписаних термінів і відповідальності. Ці недоліки змушують багатьох потенційних резидентів обирати інші форми інвестиційного захисту або розглядати альтернативні юрисдикції зі зрозумілою й стабільною нормативною базою. Щоб виправити ситуацію, необхідно уніфікувати законодавчі акти, розробити єдиний «пакет» правил та чіткі процедури їх застосування, а також запровадити механізми автоматичного продовження податково-митних пільг за умови дотримання інвестиційних зобов'язань.

2.2. Аналіз зарубіжного досвіду функціонування вільних економічних зон та можливості його адаптації в українських умовах

Міжнародний досвід функціонування вільних економічних зон представляє різноманітні моделі та підходи, які можуть слугувати основою для розробки ефективної стратегії розвитку таких зон в Україні. Глобалізація економічних процесів створила умови для поширення кращих практик та адаптації успішних моделей до специфічних умов національних економік. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виявити ключові фактори успіху вільних економічних зон та визначити можливості їх застосування в українському контексті з урахуванням особливостей національної економіки та інституційного середовища [1, 4].

Перед тим як розглянути конкретні приклади зарубіжних вільних економічних зон, важливо усвідомити, що успіх кожного з них ґрунтується не лише на суто економічних показниках чи податкових пільгах, а на синхронній роботі кількох взаємопов'язаних елементів: інфраструктурних інвестицій, чіткого та передбачуваного правового середовища, ефективного адміністрування й інтеграції з місцевою академічною та бізнес-спільнотою. Тож перейдемо до конкретних прикладів, які можна реалізувати у вже існуючих вільних економічних зонах України.

1) Liverpool Freeport (Велика Британія) → адаптація для «Миколаїв» та «Рені»

У червні 2021 року уряд Великої Британії оголосив створення Liverpool Freeport уздовж річки Мерсі, поєднавши п'ять об'єктів у Манчестерському й Ліверпульському регіонах. Liverpool Freeport охопив понад 20 км² колишніх промислових майданчиків, де свого часу функціонували сталеливарні й суднобудівні заводи. Ключова інновація полягала у тому, що багаторічні пустки перетворювалися на сучасні термінали: заздалегідь підготовлені майданчики мали готову прокладену залізничну гілку, пріоритетні дозволи на будівництво та доступ до глибоководних доків. Інвестори, зокрема Peel Ports Group, Jaguar Land Rover і Croda International, отримували від 80 % до 100 % зниження ставок Business Rates (аналог локального податку на нерухомість) та допомогу в покращенні

комунікацій. Уже за перші два роки інвестиції в інфраструктуру перевищили 500 млн GBP, що дозволило створити понад 4 000 нових робочих місць у сферах автомобілебудування, біотехнологій і агропереробки.

У Миколаєві розташовано понад 150 га колишніх суднобудівних територій уздовж річки Південний Буг, а також старі корпуси машинобудівного заводу, які нині не використовуються. Щоб застосувати британський підхід, пропонується поетапно оновити ці 150 га таким чином: перший етап (2025–2027) — інфраструктурна модернізація з реконструкції корпусів під лазерні та суднобудівні цехи а також будівництво внутрішньої залізничної гілки до головної гілки «Миколаїв–Одеса». Другий етап (2028–2030) — залучення R&D-центрів, зокрема Миколаївського авіаремонтного заводу в партнерстві із Safran Engines (Франція) для розробки компонентів газових турбін. Третій етап (2031–2035) — запуск біотехнологічних підприємств у співпраці з місцевими аграрними холдингами для переробки зерна й розробки біоудобривачів. Усім цим етапам відповідатимуть податкові стимули: перші три роки — звільнення від податку на нерухомість і 75 % зниження корпоративного податку та зниження плати за електроенергію, потім — 50 % зниження до 2035 року. Аналогічно, у «Рені» стоїть 100 га землі навколо порту, які можна оновити для мультимодального терміналу: перший етап—будівництво складів із доступом до Дунаю, будівництво залізничної розв'язки; другий етап—залучення агропереробних підприємств для зони бременого постачання, третій етап—створення R&D-центрів із вирощування органічних культур у партнерстві з Інститутом зрошувального землеробства.

Усі ці кроки вимагають не тільки реконструкції інфраструктури, а й створення єдиного адміністративного органу, який би поєднав у собі митницю, прикордонну службу та спростив би бюрократичні механізми. Це дасть змогу видавати всі необхідні документи протягом 48–72 годин, як у Liverpool Freeport.

2) Jebel Ali Free Zone (Дубай, ОАЕ) → адаптація для «Порто-Франко» (Одеса) Створена у 1985 році Jebel Ali Free Zone (JAFZA) розташована безпосередньо біля порту Jebel Ali — найбільшого побудованого людиною терміналу в світі. Перші інвестори отримали 100 % звільнення від імпорту обладнання, сировини та

компонентів, а згодом додали 0% корпоративного податку й 0% ПДВ на зовнішні операції. Очікувані терміни видачі дозволів становили не більше 48 годин: вже через два дні після інвестування компанія отримувала повний пакет документів — від реєстрації юрособи до митних дозволів. JAFZA Authority об'єднала в єдиній установі митницю, прикордонну службу, міграційну службу та регіональні відомства енергопостачання, водопостачання й ЖКГ. За рахунок цього операційні витрати логістичних компаній та виробництв було знижено приблизно на 25 % у перші два роки функціонування. Сьогодні JAFZA обслуговує понад 10 500 компаній із понад 100 країн: серед них — Bosch, DHL, Unilever, Emirates Airlines. Через причали JAFZA щороку проходить понад 169 млн тонн вантажів, а територія зони охоплює понад 100 км².

У «Порто-Франко» (Одеса) можливості реалізувати дубайську модель значно розширюються завдяки вже наявній портовій інфраструктурі: 15 причалів Карантинного молу та канал глибиною 15 м дозволяють обслуговувати Panamax і Post-Panamax судна, а близькість аеропорту «Одеса» (15 км) забезпечує доступ до літака протягом 20 хвилин. Для копіювання JAFZA необхідно впровадити інтегровану електронну систему, через яку імпортери, експортери та перевізники подають усю необхідну для обробки вантажу інформацію в порті одночасно до всіх зацікавлених служб: інтегрувати митні сервіси (Одеська митниця), прикордонний контроль, прикордонну ветеринарну службу та місцеві служби ЖКГ (підключення до водопостачання, електромереж). Це дозволить реєструвати підприємства, отримувати дозволи на реконструкцію причалів або складів і одночасно проходити митне очищення всередині 48 годин. Податкові пільги варто законодавчо закріпити мінімум на 10 років: 0% ввізного мита й ПДВ на обладнання та сировину, 0% прибуткового податку, а також 50 % звільнення від земельного та майнового податків протягом перших 10 років. Це надасть «Порто-Франко» стабільність і часовий горизонт, який необхідний для масштабних інфраструктурних проектів та залучення світових лідерів у логістиці, наприклад Maersk, DP World або Kuehne+Nagel.

3) Dubai Healthcare City (OAE) → адаптація для «Курортотолісу Трускавець»

Dubai Healthcare City (DHCC), відкритий у 2002 році як спеціалізована зона для розвитку медичної та фармацевтичної індустрії, став одним із провідних прикладів створення регіонального медичного хабу. DHCC займає майже 4 км² у районі Дубая, де спочатку зосередилися приватні клініки, медичні навчальні заклади і науково-дослідні центри. Уже в перші п'ять років зона залучила понад 200 клінік і понад 800 ліцензованих медичних працівників, а щорічний обсяг пацієнтів становив близько 300 000 осіб з різних країн. Основними елементами успіху DHCC стали:

1. **Чітка медико-правова зона з єдиним регулятором.** DHCC працює за спеціальними законами Емірату, які передбачають 0% корпоративного податку й 0% ПДВ на медичні послуги, імпорт обладнання та ліків. У межах DHCC створено єдиний Департамент охорони здоров'я (Dubai Health Authority), який координує ліцензування клінік, акредитацію медичного персоналу та контроль якості медичних послуг. Кожен медичний центр, що стає резидентом DHCC, отримує ліцензію за спрощеною процедурою протягом 30 робочих днів і доступ до єдиної електронної платформи, через яку подаються всі нормативно-правові документи (медичні протоколи, клінічні стандарти, звіти про пацієнтів).
2. **Інфраструктура орієнтована на медичні потреби.** DHCC інвестував понад 500 млн дол у створення сучасних лікарень і діагностичних центрів — як приватних, так і спільних з університетами. На території побудовані кілька багатoproфільних клінік (Dubai Hospital, Mediclinic City Hospital), наукові лабораторії (фокусовані на геноміці, лікуванні раку) та навчально-тренувальні центри (наприклад, Mohammed Bin Rashid University of Medicine and Health Sciences). Усі будівлі обладнані резервними електростанціями, централізованими кисневими й вакуумними мережами, санітарними каналізаційними системами та готовими ліфтовими шахтами для швидкої евакуації пацієнтів.
3. **Тісна співпраця з міжнародними університетами та фармкомпаніями.** Уже з 2005 року DHCC уклав меморандуми з Johns Hopkins Medicine, Imperial

College London та Harvard Medical School для відкриття спільних R&D-лабораторій і клінік-тренінгів. У 2008 році тут відкрився перший в ОАЕ сертифікований тренінговий симуляційний центр (тісна модель реальних операційних) – технологія, яку раніше застосовували лише у США й Європі. Крім того, провідні фармацевтичні компанії (Pfizer, Roche, Novartis) розгорнули фармскладські комплекси та реєстраційні офіси в DHCC, використовуючи його як логістичну й нормативно-правову базу для обслуговування усієї Близькосхідної зони.

З огляду на такі результати, адаптація підходів DHCC до «Курортополісу Трускавець» виглядає наступним чином. По-перше, необхідно створити на рівні Кабміну чи Верховної Ради окремий Закон «Про медичні вільні зони в Українських Карпатах», який би закріпив довгострокові податкові пільги (0% корпоративного податку й 0% ПДВ на медичні послуги, імпорт обладнання та препаратів) та утворив єдиний «Департамент медичного кластеру» за аналогом Dubai Health Authority. Цей департамент отримав би повноваження з ліцензування клінік, акредитації лікарів і медсестер, контролю за дотриманням стандартів лікування та сертифікації медичного обладнання. Завдяки цьому «Курортополіс Трускавець» зміг би максимально уніфікувати та спростити процедури відкриття приватних і державних медзакладів.

По-друге, треба інвестувати у створення інфраструктури для оздоровчих та діагностичних центрів. У межах «Курортополісу» необхідно збудувати сучасний медичний комплекс, який включатиме багатoproфільну клініку, лабораторії для аналізу мінеральних вод, центр фізіотерапії та реабілітації. Медичний комплекс оснащуватиметься централізованою системою постачання кисню, вакуумними лініями, резервними генераторами, ліфтами для пацієнтів із обмеженою мобільністю та сучасними інкубаторними технологіями.

По-друге, саме Truskavets має унікальні природні ресурси — мінеральні води які вже сотні років вважаються лікувальними. У межах DHCC важливо зробити акцент на міжнародному партнерстві з провідними академічними лікарнями: в «Курортополісі» варто укласти меморандуми з клініками України та Польщі

(наприклад, Центром гідропатії у Кракові та Львівським медичним університетом) для створення «Міжнародного інституту бальнеології та фізіотерапії». Інститут матиме дві складові: перша — клінічну, де лікарі з різних країн застосовуватимуть сучасні методи лікування (аксесорні діагностичні апарати УЗД та лабораторії для детального аналізу хімічного складу вод); друга — науково-дослідницьку, куди входитимуть лабораторії молекулярної діагностики для мінімально інвазивних процедур. Це створить основу для медико-наукового туризму, коли іноземні пацієнти приїжджатимуть на високотехнологічні діагностичні пакети (генетичні тести, тіраж звітів із Європейського центру онкології та плани лікування).

Щоб гарантовано залучати міжнародні центри, «Курортополіса» необхідно надати такі ж 0% податкові преференції, які діють у ДНСС: жодних мит на медичне обладнання та фармацевтичні препарати, 0% корпоративного податку й 0% ПДВ на медичні послуги протягом перших 10 років для клінік-корпоративних резидентів. Окрім того, держава має встановити спеціальні гранти (до 250 000 дол на рік) для іноземних клінічних досліджень, які передбачатимуть партнерство з українськими науковцями. Це дозволить залучити в «Курортополіс» провідні фармкомпанії (наприклад Pfizer, Roche), а також міжнародні клініки (Cleveland Clinic Abu Dhabi, Mayo Clinic), які можуть відкрити тут філіали для лікування суглобових протезів, кардіохірургії чи реабілітаційних програм після онкологічних операцій.

Нарешті, «Курортополіс Трускавець» повинен бути інтегрований у туристичні маршрути ЄС. Для цього вже у 2025 році варто домовитися з міжнародними авіакомпаніями щодо відкриття прямих рейсів зі сходу Польщі (Краків–Трускавець) й Німеччини (Мюнхен–Трускавець) у високий сезон. Консолідація курсу «медичний туризм + бальнеологія» дозволить регіональному туристичному агенству запропонувати пацієнтам «пакет» із авіаперельотом, трансфером, проживанням у санаторії та діагностичними послугами (біохімічні аналізи, томографія), що створить додатковий дохід місцевим готелям і ресторанам. Уже за 5-10 років такий комплексний підхід може створити десятки тисяч нових робочих

мість у медичному й туристичному секторах та значно вплинути на розвиток регіону.

Таким чином, Dubai Healthcare City є прикладом того, як фокус на медичному секторі, прозорий регуляторний режим і «пакет» інфраструктурних рішень дають змогу створити потужний клінічний та науковий хаб. Використання аналогічних підходів у «Курортотолісі Трускавець» — через законодавче закріплення довгострокових пільг, створення єдиного департаменту медичної зони, інвестиції в інфраструктуру та міжнародне партнерство — відкриє нові горизонти для українського медичного туризму та дослідницької медицини.

4) Łódź Special Economic Zone (Польща) → адаптація для «Яворів» та «Рівне»
 Łódź Special Economic Zone (Łódź SEZ), створена у 1995 році, виникла на базі сотень гектарів колишніх текстильних фабрик і занедбаних промислових майданчиків у центральному регіоні Польщі. Держава виділила приблизно 150 мільйонів євро на відновлення заводських корпусів, прокладання під'їзних автошляхів до автомагістралей A1 і A2 та модернізацію енергомереж. Першими резидентами стали компанії Bosch та Ericsson, які започаткували виробництво автомобільних компонентів і телекомунікаційного обладнання, відповідно. Умови для інвесторів були надзвичайно вигідними: звільнення від податків на нерухомість, пільгові ставки на землю й митно-податкові канікули тривалістю до десяти років. Уже до 2000 року Łódź SEZ зайняла понад 85 % доступних площ і створила понад 20 000 робочих місць. Експорт резидентів перевищив 1,2 мільярда євро в 2005 році, що зробило зону одним із локомотивів економічного відродження центральної Польщі.

З 2005 по 2010 рік Łódź SEZ розширилася до понад 4 000 гектарів, об'єднавши п'ять індустріальних парків і залучивши понад 200 000 працівників. Інфраструктурні інвестиції перетворили старі заводські корпуси на сучасні виробничі термінали: із прокладеними залізничними гілками, підведеними лініями високої напруги та комплексами внутрішніх доріг. Завдяки підключенню до автомагістралей A1 (з'єднання Північ–Південь між Гданськом і Лодзем) та A2 (Схід–Захід між Немировом і Варшавою, далі до Берліна), Łódź SEZ стала логістичним вузлом,

через який йшов потік товарів до західноєвропейських ринків. У зоні були успішно реалізовані проекти з високотехнологічного машинобудування, виробництва електроніки, логістики і збирання автомобільних комплектуючих.

Ураховуючи польський досвід, «Яворів Tech Hub» та Рівненські території «Рівнеазоту» та «Рівнехімкомбінату» в Україні можуть розпочати аналогічний шлях із перетворення наявних промислових майданчиків на потужні кластери. У «Яворіві», наприклад, залишаються понад 75 гектарів колишніх корпусів заводів радянських часів, які можна оновити під індустріальні потреби. Інвестиції дозволять прокласти залізничну гілку до Перемишлянської станції, розширити трасу М11 до європейського стандарту автобану та підключити нову лінію електропередач аж до 110 кВ. Після цього «Яворів» отримає можливість приваблювати різні види промислових компаній.

Забезпечення 80% звільнення від податку на нерухомість та 50% пільги на податок за землю протягом перших десяти років працюватиме як магніт для інвесторів, що потребують низьких операційних витрат.

У місті Рівне, де простягаються десятки гектарів залишків «Рівнеазоту» та «Рівнехімкомбінату», можна створити індустріальний кластер із площею приблизно 120 гектарів, куди варто залучити машинобудівні компанії для збирання автокомпонентів. Реконструкція існуючих будівель і модернізація комунікацій (модернізацію електромереж і водопостачання, будівництво виїзду до траси Е40) відкриють шлях до створення понад 5 000 робочих місць у сфері машинобудування та переробної промисловості. Податково-митний режим, аналогічний Łódź SEZ, із звільненням від податку на землю перші п'ять років та 75% звільнення від податку на прибуток протягом першої декади, сприятиме реалізації цих проектів.

Щоб закріпити успіх, обидві українські БЕЗ потрібно інтегрувати в загальноєвропейські транспортні коридори: «Яворів» слід під'єднати до пан'європейського маршруту Via Carpatia, а Рівне — до коридору Е40. Це дозволить скоротити терміни доставки готової продукції до Східноєвропейських країн. Адміністративне управління зоною слід передбачити через створення єдиного офісу, який об'єднає представників місцевої влади, Мінекономіки,

митниці та інвестплатформи — саме така схема дала змогу Łódź SEZ у перші роки існування прискорити дозвільні процедури та знизити корупційні ризики.

Загалом польський досвід демонструє, що розвиток БЕЗ у депресивних регіонах можна починати зі створення індустріальних кластерів на базі вже існуючих споруд, забезпечивши інвесторів довгостроковими фіскальними гарантіями, інфраструктурою та чітким доступом до європейських транспортних коридорів. Саме цей підхід у поєднанні із спрямованим залученням ключових гравців (автомобільних чи електронних компаній), дозволив Łódź SEZ перетворити колишню фабричну зону на драйвер економічного зростання. Українські Яворів та Рівне мають аналогічний потенціал, якщо вчасно реконструюють свої промислові майданчики, узгодять фіскальні преференції на рівні парламенту та підключаться до міжнародних логістичних маршрутів.

Адаптація таких моделей в українських умовах можлива і доцільна, однак потребує індивідуального підходу до кожного регіону. «Порто-Франко» в Одесі може наслідувати модель JAFZA шляхом створення інтегрованого портового єдиного вікна й залучення глобальних логістичних компаній. Миколаїв і Рені мають потенціал повторити кейс Liverpool, поєднуючи відновлення портової інфраструктури з привабливими умовами для виробничих і агрологістичних проєктів. «Курортотоліс Трускавець» — це унікальна можливість для виведення медичного туризму на новий рівень за зразком Dubai Healthcare City, із фокусом на бальнеологію, діагностику та міжнародне партнерство. Рівне може піти шляхом Łódź SEZ — відновити занедбані заводи, створивши нові індустріальні парки.

Інституційні аспекти адаптації зарубіжного досвіду включають необхідність створення ефективної системи управління зонами, розробки прозорих процедур відбору проєктів та надання пільг, а також забезпечення координації між різними рівнями влади. Досвід показує важливість створення спеціальних органів управління зонами, які мали б достатні повноваження та ресурси для ефективного виконання своїх функцій. Такі органи повинні забезпечувати координацію дій різних відомств, надання комплексних послуг резидентам зон та моніторинг їх діяльності [2, 24].

Фінансовий аспект адаптації зарубіжного досвіду потребує особливої уваги до механізмів фінансування розвитку вільних економічних зон та створення ефективної системи державно-приватного партнерства. Досвід розвинутих країн показує, що успішне функціонування вільних економічних зон потребує значних початкових інвестицій у розвиток інфраструктури та створення сприятливого бізнес-середовища. Сінгапурська модель фінансування розвитку зон через створення спеціальних державних корпорацій демонструє можливості ефективного поєднання державних ресурсів з приватними інвестиціями для досягнення максимальної ефективності.

Технологічний аспект адаптації зарубіжного досвіду включає впровадження сучасних цифрових технологій управління зонами, створення "розумних" промислових парків та розвиток цифрової інфраструктури. Досвід Нідерландів у створенні "розумних" портів та логістичних центрів демонструє можливості використання цифрових технологій для оптимізації логістичних процесів, підвищення ефективності управління та створення нових цифрових сервісів для резидентів зон.

Інституційні механізми адаптації зарубіжного досвіду включають створення спеціальних програм навчання та обміну досвідом з провідними країнами у сфері розвитку вільних економічних зон. Формування партнерських відносин з міжнародними організаціями, такими як Світовий банк, ЮНІДО, ОЕСР, може забезпечити доступ до кращих практик та технічної допомоги у розвитку зон. Створення мережі співробітництва між українськими зонами та успішними зарубіжними аналогами може сприяти трансферу знань та технологій управління.

Важливим аспектом адаптації є необхідність врахування культурних та ментальних особливостей українського бізнес-середовища при впровадженні зарубіжних практик. Успішна адаптація потребує не механічного копіювання, а творчого переосмислення зарубіжного досвіду з урахуванням національних особливостей та стратегічних цілей розвитку. Формування власної моделі розвитку вільних економічних зон на основі кращого світового досвіду може стати важливим

фактором підвищення конкурентоспроможності української економіки та її успішної інтеграції у глобальне господарство [6, 16, 19].

Міжнародний досвід показує, що спеціальна економічна зона успішна доти, доки її «трикутник ризиків» – політико-регулятивний, операційний та макрофінансовий – залишається під контролем. Щойно одна зі сторін виходить із рівноваги, зона або деградує, або потребує капіталомістської реанімації. Нижче узагальнено сім широко цитованих кейсів: п'ять із них демонструють вдалий менеджмент ризиків, а два – навпаки, вказують, чого слід уникати. Для кожного прикладу подано головний чинник ризику, механізм реагування і результат. Таким чином можна сформулювати «ризик-матрицю», придатну для прямого перенесення в українські умови.

- **Шеньчжень ВЕЗ (Китай).** Домінувальним ризиком у перше десятиліття був валютний контроль: іноземні компанії не могли вільно конвертувати прибуток із юанів у долар. Пекін розв'язав проблему через спеціальні валютні рахунки в Bank of China, де конвертацію дозволяли без індивідуальних ліцензій. Завдяки цьому ризик перетворився з кризового на керований, а зона за п'ять років наростила притік ПІІ з 0,3 млрд дол до 2,5 млрд дол.
- **Jebel Ali Free Zone (OAE).** Основним викликом на старті була інфраструктурна незабезпеченість: пустельна територія не мала водопроводу й енергомереж. Адміністрація Дубая профінансувала будівництво опріснювального заводу та підстанції 400 кВ коштом майбутніх портових зборів, а на період будівництва ввела субсидію на дизель-генератори. Інвестиційний трафік не зупинився, і до моменту запуску стаціонарної мережі порт приймав уже 2 млн TEU, тобто ризик був фактично купований на гроші самого порту.
- **Jurong ВЕЗ (Сінгапур).** Високий операційний ризик полягав у монофункціональності (лише нафтопереробка). Уряд відкрив усередині ВЕЗ R&D-кластери біохімії та цифрової логістики, знизив орендну ставку для лабораторій у 2,5 рази й у підсумку перетворив зону на

багатогалузовий хаб. Диверсифікація прибутків зменшила ймовірність «шоків» від циклів нафтового ринку.

- **Łódź BEZ (Польща).** Головна загроза — регулятивна невизначеність після вступу Польщі до ЄС: чи збережуться податкові канікули? Щоб зняти напруження, уряд підписав з кожним інвестором окремий інвестиційний контракт із захистом від регресивних змін законодавства («grandfather clause»). Єврокомісія підтвердила, що такі контракти не суперечать правилам державної допомоги, і ризик втрати пільг знизився до мінімуму.
- **Tanger Med Zones (Марокко).** Потенційний політичний ризик полягав у конфлікті між центральним урядом і регіональними елітами, які вимагали частки доходів порту. Марокканський уряд розв'язав проблему, заснувавши державно-приватний фонд Tanger-Med Foundation: 5% валового портового доходу автоматично спрямовують на соціальні проєкти регіону. Соціальна напруга знялася, а порт уникнув страйків.

Кейси з негативним результатом

- **Tinapa Business & Leisure Free Zone (Нігерія).** Критичний недолік — відсутність прозорого режиму валютного контролю. Резиденти мусили отримувати погодження Центрального банку на кожен платіж. Затримки 60–90 днів паралізували імпорту сировини, і зона у 2016-му фактично втратила статус. Отже, без автоматизованої конвертації курсів зона ризикує стати складом заморожених активів.
- **Calabar Free Zone (Нігерія).** Логістичний ризик: 110 км аварійної дороги до порту, відсутність залізничного сполучення. Попри пільги, на логістику втрачалось близько до 18 % собівартості. 60 % площ зони так і не зайняті, а 35 зареєстрованих компаній використовують її лише як митний склад.

Узагальнення для України

По-перше, навіть найпривабливіший податковий пакет не компенсує інвестору регулятивного чи транспортного хаосу: основний фокус має бути на швидкості дозвільних процедур, безперебійному вузлі «порт–шосе–залізниця» й

прозорих валютних правилах. По-друге, зони слід одразу проектувати багатогалузевими або мати запасну бізнес-лінію, як це зробили в Jurong. По-третє, стабільність пільг потребує юридично захищених інвестугод: практика Łódź ВЕЗ тотожна українським прецедентам щодо угод про розподіл продукції і добре узгоджується з правом ЄС. Нарешті, усі негативні приклади свідчать: якщо ключовий ризик ігнорувати з самого початку, зона перетворюється на постійний будівельний майданчик або склад невикористаних активів, а відновити репутацію потім майже неможливо. Українські майбутні хаби – «Яворів Tech Hub», «Рені», «Курортотополіс Трускавець» – мають розробити власну дорожню карту ризик-менеджменту ще на етапі ТЕО: із чіткою відповідальністю органів влади, графіком інфраструктурних введів, публічними онлайн-панелями моніторингу, що оновлюються в реальному часі для резидентів. Саме така проактивна модель здатна перетворити уроки світових ВЕЗ на реальні гарантії успіху українських проєктів.

2.3. Визначення основних напрямів удосконалення функціонування вільних економічних зон в Україні

Удосконалення функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ) в Україні є ключовим завданням у контексті відновлення економіки, підвищення інвестиційної привабливості та інтеграції у глобальні ринки. Досвід провідних країн — зокрема ОАЕ, Китаю, Польщі, Великої Британії та Ірландії — свідчить, що успішні ВЕЗ функціонують лише за умови системної роботи на всіх рівнях: від інституційного управління до розвитку людського капіталу. Україна має потенціал створити нову генерацію спеціальних економічних зон, які б поєднували стратегічну географію, освітній і промисловий потенціал із сучасним цифровим та екологічним підходом.

Передусім необхідна реформа інституційної моделі управління. Децентралізована система без єдиного стратегічного координатора створює фрагментованість, дублювання функцій і неефективність. Створення центрального агентства з розвитку ВЕЗ, підпорядкованого Кабінету Міністрів, забезпечить єдину політику, оперативне адміністрування, контроль якості, а також запровадження цифрового «єдиного вікна» для резидентів, подібно до моделі JAFZA чи Shenzhen. Цей орган має бути уповноважений не лише на координацію, а й на розробку зональних стратегій, обробку інвестпроектів, проведення аудиту діяльності та інституційного моніторингу.

Нормативно-правова база потребує кардинального оновлення. Ухвалення сучасного рамкового закону про ВЕЗ має забезпечити правову визначеність, прозорість умов для бізнесу та відповідність нормам ЄС щодо державної допомоги, конкуренції та захисту інвесторів. Закон повинен регламентувати не лише порядок створення зон, а й процедури звітування, критерії ефективності, умови припинення діяльності резидентів і застосування санкцій у разі зловживань. Особливий акцент слід зробити на автоматизації процедур реєстрації, оподаткування, сертифікації — через впровадження цифрових публічних платформ.

Реформування системи спеціальних економічних зон має стати невід’ємною складовою державної регіональної політики. Насамперед застосування ВЕЗ слід узгодити з Планом реалізації Державної стратегії регіонального розвитку: кожна

нова чи перезапущена зона повинна виникати лише там, де вона підсилює пріоритети затвердженої стратегії області. Таке «підпорядкування» забезпечить, по-перше, територіальну логіку (кластер формується там, де вже є ресурсна чи інфраструктурна база), а по-друге, дасть змогу фінансувати інфраструктуру зон через обласні програми-«донори» та кошти ДФРР, уникаючи дублювання витрат центрального й місцевих бюджетів.

Для правової модернізації доцільно оновити закон «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Передача повноважень щодо створення ВЕЗ від Верховної Ради до Кабінету Міністрів знизить політичну інерційність і скоротить ухвалення рішень із років до місяців, водночас зберігаючи парламентський контроль за змінами податкових норм. У новій редакції закону варто закріпити конкурентну систему державної підтримки: прямі гранти на інфраструктуру, компенсацію процентної ставки, часткову гарантію експортних кредитів та непрямі стимули у вигляді податкових послаблень. Податковий кодекс доцільно доповнити спеціальною главою «Податковий режим ВЕЗ», передбачивши, наприклад, п'ятирічні канікули з податку на прибуток і ПДВ за умови, що вивільнені кошти автоматично накопичуються на окремому рахунку резидента та можуть витрачатися виключно на затверджений інвестпроект. Одночасно держава має дати гарантію незмінності встановлених правил: зміни законодавства не повинні погіршувати умов, за яких компанія уклала інвестиційну угоду, інакше інвестори отримують право на компенсацію прямих збитків. Така стабільність підтягує українську систему до стандарту і практики найбільш інвестиційно успішних ВЕЗ Східної Азії.

Підвищення прозорості — ще один критично важливий крок. Портал «Вільні економічні зони» на сайті Мінекономіки слід перетворити на повноцінний відкритий дата-хаб: резиденти, їхні проекти, суми вкладених коштів, кількість робочих місць, податкові пільги й виконання договірних зобов'язань мають оновлюватися онлайн у машинозчитуваному форматі. Держстат, своєю чергою, повинен зробити бюлетень про освоєння інвестицій у ВЕЗ публічним, а не «для службового користування», щоб науковці та бізнес могли оцінювати віддачу від

пільг. Паралельно необхідно впровадити KPI-панель: кожна зона щороку звітує за набором показників (експорт, створена додана вартість, витрати на R&D, частка місцевого контенту, рівень зарплат), і у випадку хронічного невиконання мінімум двох показників протягом трьох років спеціальний режим автоматично переглядається. Додатково варто унормувати цифровий контур управління: усі ліцензії, декларації та митні операції резиденти отримують через платформу «єдиного вікна» з API-доступом до податкової, митної та статистичної служб; блокчейн-реєстр контрактів і транзакцій унеможливить ретроспективні зміни даних, а інтегрована модульна система кіберзахисту допоможе виконати вимоги Європейського Союзу. Нарешті, пряма прив'язка кожної зони до регіональних програм підготовки кадрів — через дуальні освітні траєкторії, спільні лабораторії з університетами та ваучерну систему перекваліфікації — забезпечить сталий людський капітал і одночасно підвищить локальну підтримку проєкту.

Інфраструктурне наповнення є базовою передумовою інвестиційної привабливості зон. Досвід Польщі та Китаю підтверджує: успіх ВЕЗ визначається насамперед наявністю сучасної логістики, енергетики, комунікацій. В Україні необхідно модернізувати під'їзні шляхи, створити мультимодальні вузли, підключити зони до високошвидкісного інтернету, цифрових сервісів, безперебійного енергопостачання (включаючи ВДЕ). Держава має забезпечити часткове субсидування інфраструктурних витрат, а також стимулювати державно-приватне партнерство — особливо для реконструкції покинутих індустриальних майданчиків у депресивних регіонах.

Галузеве вдосконалення ВЕЗ має будуватися на диверсифікації і регіональній спеціалізації. Так, на базі «Яворів Tech Hub» можна сформувати кластер електроніки й R&D, «Курортотоліс Трускавець» — центр медичного туризму, в Одеському порту — логістично-експортний хаб, а в Рівному — індустриальний парк на базі хімічного й машинобудівного виробництва. Важливою є підтримка агропереробки, фармацевтики, легкої промисловості й особливо високотехнологічного виробництва з експортною орієнтацією. Розвиток

технопарків, стартап-хабів, бізнес-інкубаторів має стати обов'язковим компонентом нової ВЕЗ-моделі.

Окрема увага повинна приділятися інноваціям. Усі сучасні ВЕЗ, що демонструють сталий розвиток, — від Dubai Healthcare City до Shenzhen — є просторами для створення інтелектуального продукту. Україні слід орієнтуватися на запуск інноваційних акселераторів, центрів трансферу технологій, платформ співпраці з університетами. Системна інтеграція науки та бізнесу, запуск грантових програм, податкові пільги для R&D-компаній — це базові умови переходу ВЕЗ до моделі економіки знань.

Удосконалення освітньої складової має відбуватись через партнерство із закладами вищої освіти, створення дуальних програм, корпоративних навчальних центрів і системи безперервного навчання. ВЕЗ повинні формувати кадрову політику спільно з університетами — від розробки навчальних програм до працевлаштування випускників.

Фінансування — ще один критично важливий аспект. Досвід Ірландії, Польщі та ОАЕ показує, що держава має не лише створювати зони, а й інвестувати в їх розвиток. Україна повинна активізувати роботу з міжнародними інституціями (ЄБРР, Світовий банк, інвестфонди ЄС), запровадити інфраструктурні облігації, запустити спеціалізовані банки розвитку або агентства фінансування індустріальних проєктів.

Нарешті, цифрова трансформація має бути наскрізною — від документообігу до управління територією. Створення цифрових двійників ВЕЗ, систем блокчейн-реєстрації, використання IoT для контролю ресурсів і екологічного моніторингу — це вже не футуризм, а реальні приклади функціонування зон нового покоління у Нідерландах, Сінгапурі чи Південній Кореї. Безпековий компонент (фізичний, кібер- і економічний) має бути інтегрованим, з розвиненою системою ризик-менеджменту, кіберзахисту та фінансового контролю.

Отже, Визначення напрямів удосконалення функціонування вільних економічних зон в Україні потребує системного і багаторівневого підходу. Лише за умови глибокої реформи інституційної системи управління, оновлення

законодавчої бази, модернізації інфраструктури та впровадження цифрових технологій можливо створити дійсно конкурентоспроможні зони. Інтеграція освітніх і наукових інституцій, орієнтація на інновації, розвиток нових галузевих кластерів та дотримання принципів екологічної і фінансової стійкості є тими фундаментальними засадами, на яких має будуватись нова українська модель ВЕЗ. Адаптація найкращих міжнародних практик до українських умов відкриває реальні можливості для формування сильних регіональних економік, генерації інвестицій та забезпечення економічного прориву в довгостроковій перспективі.

Експлуатація сучасної ВЕЗ неминуче виходить за межі бюджетних можливостей держави: інфраструктурні вузли, «зелена» енергетика, цифрові платформи та сервісні центри потребують капіталу, який не можна покрити коштом лише податкових надходжень чи донорських грантів. У світовій практиці цю проблему розв'язують за допомогою механізмів державно-приватного партнерства (ДПП). Вони дозволяють залучати довгострокові інвестиції від приватних операторів, водночас залишаючи контроль над стратегічними активами у держави. Нижче подано класифікацію основних ДПП-інструментів, матрицю розподілу ризиків та приклади їхнього застосування у провідних ВЕЗ, а також рекомендації щодо імплементації в українських проектах.

Таблиця 2.2 Класифікація фінансових моделей ДПП для ВЕЗ

Код моделі	Короткий опис	Типові сфери застосування у ВЕЗ	Джерело повернення інвестицій
AP (Availability-Payment)	Приватний партнер проєктує, будує, експлуатує об'єкт; держава сплачує фіксовану «готовність» (availability fee), незалежно від трафіку	контейнерний або аеропортовий термінал, централізована ТЕЦ, дата-центр	бюджетна рента з ПДФО/ПДВ або портових зборів
RS (Revenue-Share)	Держава надає актив; приватний оператор інвестує CAPEX, збирає виручку й ділить її з державою за формулою (наприклад 80/20)	логістичні склади, індустриальні парки, сервісні «one-stop» офіси	частка від операційної виручки
BOT/DBFO (Build-Operate-Transfer / Design-Build-Finance-Operate)	Класичний концесійний підхід: інвестор фінансує, будує, експлуатує об'єкт N років, далі передає державі	Магістральна дорога до СЕЗ, ангари мультимодального хабу, електростанція	плата користувачів + тариф

BLT (Build-Lease-Transfer)	Держава викупує об'єкт одразу після добудови; приватник орендує його на довгий строк і повертає у кінці	адміністративні офіси, гуртожитки, виставкові центри	орендна плата
O&M plus EPC-financing	Держава кредитує будівництво, але передає експлуатацію приватнику; останній поступово погашає кредит через O&M-платежі	мережі водо- й теплопостачання, системи сміттєпереробки	плата за обслуговування

Джерело: [46, 48, 54]

Основний ризик	оптимальний носій ризику	Приклад світової зони	Інструменти компенсації
Будівельний (capex overrun)	приватний партнер (BOT, DBFO)	контейнерний термінал Jebel Ali (AP/BOT гібрид)	штрафи за просрочки, гарантійне забезпечення виконання зобов'язань
Попит/трафік	держава (AP) або розподіл 60/40 (RS)	платформа Maasvlakte II, Нідерланди	довгострокова угода про надання послуг
Валютний	держава/ЦБ (хедж-механізми)	Shenzhen SEZ – спеціальні валютні рахунки	forward-контракти, депозитний рахунок у конвертованій валюті
Правовий (зміна податкового режиму)	держава	Łódź SEZ – інвестконтракти, захищені законом	компенсаційна виплата або пролонгація концесії

ESG-ризик	змішано (50/50) – приватник забезпечує технологію, держава контроль	еко-парки Kalundborg (Данія) – RS	зелений тариф + податкові кредити
------------------	--	--	--

Джерело: [50,53]

Ілюстративні кейси

- **Jebel Ali Free Zone, OAE (AP/BOT).** Новий термінал T4 (2015-2021) профінансовано приватно (1,6 млрд дол). Dubai Ports World отримує концесію на 35 р., але еміратська влада компенсує «готовність» причалів через port fee, що мінімізує попит-ризик у перші 10 р.
- **Kalundborg Symbiosis, Данія (RS).** Гібридна еко-зона, де п'ять корпорацій (Novo Nordisk, Ørsted тощо) спільно інвестували 56 млн євро у мережу перерозподілу пару та води. 80 % виручки від продажу вторинних ресурсів іде приватникам, 20 % – муніципалітету, який виступив гарантом зеленої сертифікації.
- **Incheon Free Economic Zone, Республіка Корея (BLT).** Міжнародний виставковий центр Songdo Convensia: приватний консорціум побудував, уряд викупив після введення, а потім здав у 30-річну оренду тому ж оператору з фіксованою оплатою та бонусом від прибутку.

Дорожня карта для українських ВЕЗ

1. **Інвентаризація активів і ризик-скоринг** кожної майбутньої зони (дорога, порт, енергетика, IT-хмара) → вибір моделі (AP, RS, BOT).
2. **Створення «SEZ Project Pipeline»** на платформі Prozorro. Продажі з типовими проектними пакетами та затвердженим розподілом ризиків.

3. **Гарантійний механізм валютної стабільності** через спецрахунки в експортному банку або покриття від Європейського банку реконструкції та розвитку.
4. **Вбудований ESG-компонент.** Мінекономіки й Міндовкілля мають схвалити типові «зелені» KPI (доля ВДЕ, коефіцієнт утилізації відходів). Компенсація за перевищення лімітів – за рахунок приватного партнера.

Отже, Публічно-приватні фінансові моделі не лише покривають капітальний дефіцит бюджету, а й страхують зону від ключових ризиків, переносячи їх на того учасника, який найкраще здатен керувати кожним видом загрози. Для України оптимальним є комбінаційний підхід: об'єкти як порт, інфраструктура підключення будуються за BOT/AP, сервісні кластери та інноваційні кампуси — за RS, а соціальні й виставкові об'єкти — за BLT чи O&M. Наявність прозорої матриці ризиків і вбудованих механізмів стабільності (валютної, регулятивної, ESG) робить проєкти кредитоспроможними для міжнародних фінансових інституцій і підвищує довіру приватних інвесторів. Цих принципів також необхідно дотримуватись для розвитку вільних економічних зон в Україні.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що вільні економічні зони є важливим інструментом стимулювання економічного розвитку та інтеграції національних економік у світове господарство. Аналіз теоретичних основ функціонування ВЕЗ показав, що вони являють собою обмежені географічні території з особливим правовим режимом, який передбачає надання пільг та преференцій для залучення інвестицій, розвитку експортно-орієнтованих виробництв та впровадження інноваційних технологій.

Дослідження світового досвіду функціонування вільних економічних зон засвідчило, що найбільш успішними є ті зони, які створювались з урахуванням специфіки національної економіки та чітко визначеними стратегічними цілями. Досвід Китаю, Сінгапуру, Південної Кореї, Ірландії та інших країн показує, що ефективність ВЕЗ залежить від комплексності підходу до їх створення, якості інфраструктури, стабільності законодавства та рівня державної підтримки. Особливо важливим є забезпечення тісного зв'язку між діяльністю зон та загальнонаціональними програмами економічного розвитку.

Аналіз стану розвитку вільних економічних зон в Україні виявив ряд проблем та недоліків, які перешкоджають їх ефективному функціонуванню. До основних проблем належать недосконалість нормативно-правової бази, нестабільність законодавства, недостатній рівень розвитку інфраструктури, обмежені фінансові ресурси, слабкий зв'язок з національними програмами економічного розвитку. Крім того, в Україні спостерігається недостатня координація між різними рівнями влади у питаннях створення та управління ВЕЗ.

Порівняльний аналіз показав, що Україна має значний потенціал для розвитку ефективних вільних економічних зон, зокрема завдяки вигідному географічному положенню, наявності кваліфікованої робочої сили, розвиненої транспортної інфраструктури та близькості до європейських ринків. Однак для реалізації цього потенціалу необхідно провести комплексну реформу існуючої системи ВЕЗ.

На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізму створення та функціонування вільних економічних зон в Україні. Ключовими напрямками є вдосконалення нормативно-правової бази, створення єдиної системи управління ВЕЗ, покращення інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури, впровадження міжнародних стандартів управління зонами та забезпечення тісної інтеграції діяльності ВЕЗ з національними стратегіями економічного розвитку.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання при формуванні державної політики у сфері розвитку вільних економічних зон, розробці регіональних програм економічного розвитку та прийнятті інвестиційних рішень приватними компаніями. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення галузевої специфіки функціонування ВЕЗ та розробку механізмів оцінки їх економічної ефективності в умовах цифровізації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амельницька М., Придятько Е. Вплив міжнародного валютного фонду на процеси світової глобалізації. International scientific e-journal. 2020. № 10. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/3510> (дата звернення: 10.09.2024).
2. **Байссак Ш.** Спеціальні економічні зони: інструмент залучення інвестицій і підвищення конкурентоспроможності країн, що розвиваються. – Вашингтон : Світовий банк, 2015. – 212 с.
3. **Власенко Л. О.** Інтеграція спеціальних економічних зон до глобальних ланцюгів доданої вартості // *Економіка та держава*. – 2022. – № 11. – С. 21–27.
4. Гетманець О. П., Коробцова Д. В., Єжелий Ю. О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід). Академічні візії. 2023. № 20. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35cea810-1e85-4730-92c2-73e4dde869cf/content> (дата звернення: 10.09.2024).
5. Гетманець О. П., Коробцова Д. В., Єжелий Ю. О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід). Академічні візії. 2023. № 20. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35cea810-1e85-4730-92c2-73e4dde869cf/content>
6. Гірман А. П., Гвоздов Б. Ю., Брусенцева А. С. Формування стратегії розвитку України в умовах глобалізації. Регіональні студії. 2021. № 24. С. 116–122.
7. Гірман А. П., Гвоздов Б. Ю., Брусенцева А. С. Формування стратегії розвитку України в умовах глобалізації. Регіональні студії. 2021. № 24. С. 116–122.
8. Дунська А., Костюк О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на рівень економічного розвитку України. Problems of a systemic approach to the economy enterprises. 2008. № 7.

URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/EPSAE/article/view/4091> (дата звернення: 11.09.2024).

9. Киш Л. М. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки в умовах глобалізаційних процесів. *East European Scientific Journal*. 2020. Т. 1. № 3 (55). С. 9–16.
10. Киш Л. М. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки в умовах глобалізаційних процесів. *East European Scientific Journal*. 2020. Т. 1. № 3 (55). С. 9-16.
11. Колоїз Ж. Глобалізаційні процеси та їхні наслідки для національних еколінгвальних систем. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2022. № 21. С. 9–22.
12. Колоїз Ж. Глобалізаційні процеси та їхні наслідки для національних еколінгвальних систем. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2022. № 21. С. 9-22.
13. Куценко І. В. Окремі аспекти дослідження впливу глобалізації на економічний розвиток аграрного сектору України. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 41–43.*
14. Лутковська С. М. Стратегія глобалізації екологічнобезпечного сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7824> (дата звернення: 15.09.2024).
15. Лясота А. Є. Глобалізаційні процеси в сучасному світі та Україні: політичні ризики та перспективи. *Регіональні студії*. 2020. № 23. С. 32–37.
16. Лясота А. Є. Глобалізаційні процеси в сучасному світі та Україні: політичні ризики та перспективи. *Регіональні студії*. 2020. № 23. С. 32-37.
17. Міністерство економіки України
<https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=65af61ae-d9d8-48fc-b1f0-a8ee8094994b&lang=uk-UA&title=PerelikSezTaTpr&utm>

- 18.Онишко С., Белін В. Актуалізація і динаміка розвитку деглобалізаційних процесів та їх впливу на формування економічної політики. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2022. № 2. С. 66–80.
- 19.Онишко С., Белін В. Актуалізація і динаміка розвитку деглобалізаційних процесів та їх впливу на формування економічної політики. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2022. № 2. С. 66-80.
- 20.Плахотнік О., Павленко А. Вплив глобалізації на розвиток світової економіки та економіки України. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 62–67.
- 21.Прямі іноземні інвестиції.
URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 10.09.2024).
- 22.Риков В. В. Вплив глобалізаційних процесів на економічну безпеку України. Правове та державне управління. 2020. № 2. С. 204–210.
- 23.Риков В. В. Вплив глобалізаційних процесів на економічну безпеку України. Правове та державне управління. 2020. № 2. С. 204-210.
- 24.Солов'єнко Д. В., Зелінська О. М. Вплив глобалізації на інвестиційні процеси в Україні. Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 3 грудня 2021 р.). Вип. 15. Луцьк : ІВВ Луцького національного технічного університету, 2021. С. 497–500.
- 25.Ставська Ю. В. Вплив глобалізації на формування зовнішньоекономічної політики України. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 3. С. 130–141.
- 26.Томашук І. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасні економічні системи. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 1 (59). С. 153–165.
- 27.Томашук І. В. Вплив глобалізаційних процесів на сучасні економічні системи. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 1 (59). С. 153-165.

- 28.Томашук І. В., Томчук О. Ф., Гиренко Ю. В. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. № 2 (56). С. 197–212.
- 29.Томашук І. В., Томчук О. Ф., Гиренко Ю. В. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. № 2 (56). С. 197-212.
- 30.Федоренко В. Г., Воронкова Т. Є. Економіка України в глобалізаційному вимірі. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С. 7–12.
- 31.**Фішер, Р.** *Спеціальні економічні зони та глобальні ланцюги доданої вартості* / пер. з англ. – Київ : Центр учбової літератури, 2021. – 312 с.
- 32.**Філон, І. В.** Вільні економічні зони: правові аспекти функціонування в Україні // *Підприємництво, господарство і право*. – 2022. – № 11. – С. 45–51.
- 33.**Федорів П. О.** Спеціальні економічні зони як інструмент регіональної політики України // *Регіональна економіка*. – 2023. – № 2. – С. 81–92.
- 34.**Хадсон, Р.** *China's Special Economic Zones: A History of Reform and Opening* – Beijing : CITIC Press, 2020. – 214 p.
- 35.**Харченко Л. О.** Механізми залучення інвестицій у вільні економічні зони: українська практика і міжнародні орієнтири // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2022. – № 17. – С. 12–18.
- 36.**Хомич, М. В.** Еволюція податкових стимулів у СЕЗ ЄС: lessons for Ukraine // *Фінанси України*. – 2023. – № 4. – С. 34–48.
- 37.**Цзен, Д.** *Special Economic Zones and Industrial Clusters: The Chinese Experience* – Washington, DC : World Bank, 2013. – 86 p.
- 38.**Чжен, Л.** Efficiency of Free Ports: A Comparative Study of Dubai and Rotterdam // *Journal of Port Economics*. – 2022. – Vol. 15(2). – P. 101–118.
- 39.**Шевченко, О. О.** *Інфраструктурні фактори успіху промислових парків і СЕЗ: світовий огляд* – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 198 с.
- 40.**Штукар, Р. П.** *Екологічні виклики вільних економічних зон: зелені рішення* – Львів : Видавництво ЛНУ «Львівська політехніка», 2024. – 176 с.

41. **Щиголь І. М.** Податкові преференції спеціальних економічних зон: міжнародні стандарти та українські особливості // *Економіка і держава*. – 2023. – № 9. – С. 94–99.
42. **Якубенко, Л. С.** *Спеціальні економічні зони в Україні: ретроспектива та перспективи перезапуску* – Київ : НБУВ, 2024. – 240 с.
43. Global competition for investment prompts a surge in special economic zones
<https://unctad.org/news/global-competition-investment-prompts-surge-special-economic-zones>
44. Government of Dubai, Dept. of Finance. *Dubai PPP Handbook* (ed. 2021) – Annex C «Port PPP case».
45. **Hvidt M.** «The Dubai Model and UAE Free Zones». – ResearchGate, 2023.
46. **Incheon Free Economic Zone Authority.** *Songdo Convensia BLT Contract Summary*. – Official bulletin, 2020.
47. **Kalundborg Symbiosis.** *Annual Sustainability Report 2022* – KPI tables of circularity.
48. **OECD.** *Principles for Private Sector Participation in Infrastructure*. – Paris : OECD, 2020 – Annex C «BOT family of contracts».
49. **People's Bank of China.** *Circular on Foreign-Exchange Control in SEZs* (rev. 1998).
50. Port of Rotterdam Authority. *Annual Report 2020* – розд. «Revenue-share mechanism with terminal operators».
51. **Top 50 countries in the Globalization Index 2023** // Statista.
URL: <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/>
(дата звернення: 10.09.2024).
52. **World Free Zones Economic Outlook.** – Kiel Institute for the World Economy.
URL: <https://www.ifw-kiel.de/institute/world-free-zones-economic-outlook>
53. **Zeng D.** *China's Special Economic Zones and Industrial Clusters*. – Washington, DC : World Bank / Lincoln Institute, 2013.
54. EBRD. *Operations and Maintenance-based PPP Structures*, Technical Brief, 2022.

